

895.911009

ส 732 ๖

ภาษาจินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ในวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

๒ ๕ ก.ค. ๒๕๕๕

ภาคินพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษารายวิชา ทย ๔๖๑

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๓

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑. บทนำ	๑
ภูมิหลัง.....	๒
ความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าค้นคว้า.....	๒
ความมุ่งหมายในการศึกษา.....	๓
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	๓
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๓
วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	๓
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า.....	๔
๒. ที่มาความสำคัญและการสร้างจินตภาพ	๙
๓. ภาษาจินตภาพของการสื่ออารมณ์ในบทกวีของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	๒๙
จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์รัก	๓๓
จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์โกรธ	๓๔
จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ทุกขโศก	๓๖
จินตภาพเพื่อบรรยายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๓๘
จินตภาพเพื่อสะท้อนสภาพสังคม	๔๐
๔. สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๔๔
สรุปผล	๔๔
อภิปรายผล	๔๗
ข้อเสนอแนะ	๔๘
ภาคผนวก	๔๙
บรรณานุกรม	๕๗
ประวัติย่อผู้วิจัย	๕๙

ศิริ จิตตริกวีผล (๒๕๕๓). ภาษาจินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ในวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์.
ภาคินพนธ์ ศศ.บ. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
อาจารย์ที่ปรึกษาภาคินพนธ์: อาจารย์สุกัญญา ยงศิริ.

ภาคินพนธ์ฉบับนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาภาษาจินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ในวรรณกรรมร้อยกรองของ
เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ผลการศึกษามีดังนี้

จากการศึกษาพบว่า จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ในวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์
มีหลากหลายรูปแบบ โดยผู้ศึกษาได้แบ่งการศึกษา เป็น ๕ ลักษณะ คือ

- ๑ จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์รัก
- ๒ จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์โกรธ
- ๓ จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ทุกข์โศก
- ๔ จินตภาพเพื่อบรรยายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๕ จินตภาพเพื่อสะท้อนสภาพสังคม

ประกาศคุณูปการ

ภาคินพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์สุภิญญา ยงศิริ ท่านได้กรุณาให้คำแนะนำ และข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาค้นคว้า ช่วยตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ อีกทั้งให้ความเมตตา ห่วงใยแก่ผู้ศึกษาเป็นอย่างดี ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ความประทับใจในความรัก ความห่วงใย ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือ ให้กำลังใจจากญาติพี่น้อง ตลอดจนมิตรสหายทั้งหลาย นับเป็นพลังสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ผู้ศึกษาสามารถทำงานวิจัยฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ได้ ผู้ศึกษารู้สึกซาบซึ้งในความเอื้ออาทรทั้งหมดนี้เป็นอย่างยิ่ง

คุณค่า และประโยชน์อันพึงมีจากภาคินพนธ์เล่มนี้ ขอมอบเป็นกตเวทิตาแก่บิดามารดา ครู อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ผู้ศึกษาตั้งแต่ปฐมวัยจนถึงปัจจุบัน

สิริ จิตตริกวิมล

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมา ความสำคัญของปัญหาและคุณค่าของการใช้จินตภาพ

ในการศึกษาจินตภาพในแวดวงของงานกวีนิพนธ์หรือวรรณกรรมร้อยกรองของไทย ผู้ศึกษาหรือผู้อ่านที่เป็นคนรุ่นใหม่มักประสบปัญหาและอุปสรรคในการทำความเข้าใจ “ความเป็นอื่น” ของกวีนิพนธ์นั้น ๆ ทั้งในแง่ของศัพท์ สังคมและวัฒนธรรม ค่านิยม โลกทัศน์ของกวี ตลอดจนขนบทางการประพันธ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านที่เป็นคนรุ่นใหม่บางกลุ่มไม่ชื่นชมกวีนิพนธ์หรือวรรณกรรมร้อยกรองของไทย อุปสรรคสำคัญในการศึกษาจินตภาพนั้นอยู่ที่การตีความหมายและความเข้าใจในตัวของกวีนิพนธ์ เนื่องจากกวีนิพนธ์ประกอบขึ้นจากประสบการณ์ชีวิตของกวี ซึ่งอาจจะทำให้มองเห็นภาพและเข้าใจความที่กวีพรรณนาได้ตามนัยแห่งบริบททางสังคมไม่ต้องแท้ และอาจจะไม่เข้าถึงความคิดในการสร้างจินตภาพของกวี

คุณค่าหรือความงามทางวรรณศิลป์ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับจินตภาพ ซึ่งสิ่งนี้นับเป็นหัวใจของกวีนิพนธ์หรือวรรณกรรมร้อยกรอง เพราะตามธรรมชาติแล้ว กวีมีความรู้สึกล้าลึกหรือความคิดที่เป็นนามธรรมอยากจะถ่ายทอดก็ต้องอาศัยความเปรียบเข้ามาเป็นสื่อสร้างภาพในการสื่อสาร ดังนั้นการศึกษากวีย่อมประสบปัญหาเรื่องจินตภาพที่ต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคิดและเจตคติของกวี การศึกษาเรื่องจินตภาพมีความสำคัญ และจำเป็นต่อการทำความเข้าใจกวีนิพนธ์ ในวรรณคดีสากลโดยทั่วไปจินตภาพมีบทบาทต่อการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในกลุ่มของนักวิจารณ์แนวใหม่ เห็นว่าสิ่งที่มีความสำคัญในกวีนิพนธ์คือภาพพจน์ความเปรียบ และเมื่อจะประเมินคุณค่าของวรรณคดีหรือวรรณกรรมก็จะพิจารณาภาพพจน์เป็นเกณฑ์สำคัญ

“จินตภาพ” , Poetic image หรือ Imagery ในภาษาอังกฤษ คือ ศัพท์พิเศษในงานเขียนชิ้นหนึ่งๆ เพื่อแทนความคิด อารมณ์ และประสบการณ์ด้านความรู้สึก และก่อให้เกิดภาพในจิตหรือข้อคิด ดังที่ ฤทธิลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๓๕ : ๑๓๒) กล่าวไว้ว่า

“ จินตภาพ เป็นคุณสมบัติที่เป็นอารมณ์สำคัญระดับให้วรรณคดีงดงามขึ้น อาจกล่าวถึงคุณค่าที่เป็นประการสำคัญได้ว่าก่อให้เกิดจินตนาการ อันเป็นความบันเทิงด้านอารมณ์ อาจเป็นอารมณ์เศร้าครึกครื้น อ่อนหวานหม่นหมอง ชื่นชมทำสิ่งที่เป็นามธรรมให้เป็นรูปธรรม ทำสิ่งเลือนลางให้กระจ่างชัดเจนขึ้น และสร้างนัยสรุปของเรื่องราวให้สั้นเข้าสร้างความเข้มข้นทางอารมณ์สร้างความกระชับรัดกุม ไม่จำเป็นต้องกล่าวมากก็เข้าใจได้กว้างขวางเท่ากับเป็นการสร้างมิติในการเข้าถึงสิ่งต่างๆ และอารมณ์ต่างๆ จากจินตนาการของผู้อ่านเอง ได้เป็นเฉพาะแต่ถ้อยคำของกวี แต่เป็นความเข้าใจร่วมและรู้สึกร่วมของผู้อ่านด้วย ” ซึ่งสอดคล้อง

กับที่ จอห์น ดรายเดน (John Dryden) กวีเอกในศตวรรษที่ ๑๗ ได้อธิบายความหมายของคำว่า จินตภาพ ไว้ดังนี้

“จินตภาพด้วยตัวของมันเองเป็นจุดสูงสุดและเป็นชีวิตของกวีนิพนธ์ จินตภาพมิได้เป็นเพียง ภาพที่ปรากฏขึ้นในใจของผู้อ่านเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการคลี่คลายความหมายของบทกวี หรือทำให้เข้าใจความหมายของกวีนิพนธ์ได้ลึกซึ้งขึ้น”

กระบวนการจินตภาพที่ผู้แต่งวรรณคดีหรือวรรณกรรมนิยมใช้กันมากก็คือ สำนวนเปรียบ ดังที่ เจตนา นาควัชระ ได้กล่าวในเรื่องวรรณคดีวิจารณ์ว่า ภาษาในวรรณคดีโดยทั่วไปเป็นภาษาที่ต้องการความงดงามและความไพเราะในการใช้ถ้อยคำสำนวนที่ประณีตกว่าภาษาทั่วไป กวีจึงนิยมใช้สำนวนเปรียบในการสร้างอารมณ์สุนทรีย์ะ หน้าที่ของวรรณคดีวิจารณ์ในขั้นแรกก็ต้องชี้ให้เห็นว่า กวีใช้สำนวนเปรียบได้เหมาะสมซาบซึ้งกินใจหรือไม่ประการใด (เจตนา นาควัชระ. ๒๕๑๔ : ๓๐)

การใช้คำ การใช้เสียงของคำ หรือการใช้ความเพื่อสื่อภาพ สื่อความหมายและจินตนาการต่างๆ ดังกล่าวก็คือผู้แต่งใช้ภาษาจินตภาพหรือกระบวนการจินตภาพนั่นเอง “กระบวนการจินตภาพ” (IMAGERY) คือการใช้ภาษาเพื่อแทนความคิด อารมณ์และประสบการณ์ด้านความรู้สึก และก่อให้เกิดภาพในจิตหรือข้อคิด (ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๓๙ : ๑๑๙) นอกจากนั้น ทวีศักดิ์ ญาณประทีป ได้กล่าวถึงกระบวนการจินตภาพว่า กระบวนการจินตภาพมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งในด้านความลึกซึ้งและด้านความรู้สึกร่วมของผู้อ่าน งานประพันธ์จะมีคุณค่าหรือไม่อยู่ที่กระบวนการจินตภาพที่ทำให้เกิดขึ้นด้วยการกระทบอารมณ์และความรู้สึกของผู้อ่านนี้เอง และจินตภาพที่เกิดขึ้นด้วยการสร้างสรรค์ของกวีหรือผู้ประพันธ์จะทำให้ผู้อ่านเห็นภาพชัดเจน (ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. ๒๕๓๑ : ๔) จะเห็นได้ว่า การใช้ภาษาเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างจินตภาพช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นภาพเข้าใจสาร รวมทั้งเกิดอารมณ์ความรู้สึกไปตามเรื่องราวที่ผู้ประพันธ์นำเสนอด้วย

ดังนั้น “จินตภาพ” จึงเป็นอารมณ์สำคัญประดับให้วรรณคดีงดงามขึ้น มีคุณค่าด้านความลึกซึ้งและด้านความรู้สึกร่วมของผู้อ่าน มีบทบาทสำคัญในการคลี่คลายความหมายของบทกวีหรือทำให้เข้าใจความหมายของกวีนิพนธ์ได้ลึกซึ้งขึ้น นอกจากนี้จินตภาพยังมีส่วนช่วยในการกระตุ้นให้ผู้อ่านใช้สติปัญญา พินิจพิเคราะห์เรื่องที่กวีนำเสนอ โดยสำนวนภาษาที่ใช้ในการสร้างจินตภาพนั้นมีรูปแบบที่เหมือนกัน แต่มีวิธีการนำเสนอแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสำนวนการเขียนของกวีแต่ละท่าน

ในงานวรรณกรรมวรรณคดีมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ที่ความคิดและอารมณ์ที่ซับซ้อน การแสดงออกซึ่งสิ่งที่เป็นนามธรรมเหล่านี้ต้องอาศัยจินตภาพเป็นสื่อ ทั้งในแง่ของผู้สร้างสรรค์และผู้เสพงาน ทั้งนี้เพราะจินตภาพ (Poetic image) เป็นภาพในใจของผู้อ่านที่เกิดจากการใช้ถ้อยคำของกวีซึ่งถ่ายทอดหรือสร้างภาพเพื่อสื่อความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่เกิดจากประสาทสัมผัส ได้แก่ ร้อน หอม เปรี๊ยะ เป็นต้น เพื่อสื่ออารมณ์ เช่น ความ

รัก ความโกรธ ความเสียใจและ เพื่อสื่อความคิด เช่น ความดี ความถูกต้อง ความชั่ว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นนามธรรม กวีหรือผู้เขียนนำมาสร้างให้เป็นรูปธรรมหรือให้บังเกิดขึ้นเป็นภาพในความคิดของผู้อ่าน

จินตภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญในการประพันธ์มาตั้งแต่โบราณ เนื่องจากเป็นสื่อที่ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพที่ชัดเจนมากขึ้น และเชื่อให้กวีสร้างสุนทรียภาพและสุนทรียรสในงานประพันธ์ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง ซึ่งนับเป็นหัวใจของกวีนิพนธ์ ทั้งในแง่ของความงดงามและการสื่อความหมาย รวมทั้งยังเป็นเสมือนสมุดบันทึกความรู้สึกและความคิดของกวี รวมทั้งคุณค่าหรือความงามทางด้านวรรณศิลป์อีกด้วย

จุดมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

๑. เพื่อศึกษาความสำคัญและการใช้จินตภาพในวรรณกรรมร้อยกรอง
๒. เพื่อศึกษาวิธีการของกวีในการเลือกสรรคำ รวมทั้งสภาพสังคมตามยุคสมัยของกวี

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ในเรื่อง จินตภาพ และวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ การวิเคราะห์ร้อยกรองจะเลือกบทร้อยกรองมาใช้เท่าที่เห็นว่าเด่นชัดที่สุด เนื่องจากในหนังสือ ๑ เล่มไม่สามารถกล่าวถึงการใช้จินตภาพทั้ง ๕ ประการนี้ได้ทั้งหมด ดังนั้นผู้ศึกษาจึงคัดเลือกบทวรรณกรรมร้อยกรองที่เด่นชัดที่สามารถสื่อถึงจินตภาพทั้ง ๕ ประการนี้จากหนังสือแต่ละเล่ม

นิยามคำศัพท์เฉพาะ

จินตภาพ (Poetic image หรือ Imagery) คือ ศัพท์พิเศษในงานเขียนขึ้นหนึ่งๆ เพื่อแทนความคิด อารมณ์ และประสบการณ์ด้านความรู้สึก และก่อให้เกิดภาพในจิตหรือข้อคิด

ภาพพจน์ (Figure of speech) หมายถึง คำพูดที่เป็นสำนวนโวหาร ทำให้นึกเห็นเป็นภาพ

วิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ ใช้วิธีวิจัยเอกสาร และเสนอผลการศึกษาค้นคว้าในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ การศึกษาค้นคว้าจะดำเนินการตามลำดับต่อไปนี้

๑. ศึกษาที่มาและความหมายของคำว่า จินตภาพ
๒. ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์
๓. ศึกษารูปแบบภาษาจินตภาพของนักประพันธ์ต่าง ๆ โดยสังเขป

๔.ศึกษาผลงานของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

๕.รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจินตภาพ

๖.รวบรวมวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

๗.วิเคราะห์เชื่อมโยงจินตภาพในบทวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ จะพิจารณาจากเนื้อความต่อไปนี้

๗.๑ จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์รัก

๗.๒ จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์โกรธ

๗.๓ จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ทุกข์โศก

๗.๔ จินตภาพเพื่อบรรยายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๗.๕ จินตภาพเพื่อสะท้อนสภาพสังคม

๘.สรุปและอภิปรายผลแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้มีทั้งเรื่องจินตภาพ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับภาพพจน์ ความเปรียบและบทพรรณนาความบางประเภทของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ผู้ศึกษาได้จำแนกไว้เป็น ๓ หัวข้อ ดังนี้

๑.การสร้างจินตภาพ

๒.การใช้ภาษา

๓.วรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

การสร้างจินตภาพ

“จินตภาพ” ในงานวิจัยนี้ตรงกับคำว่า IMAGERY หมายถึงการใช้ศัพท์พิเศษในงานเขียนขึ้นหนึ่งๆเพื่อแทนความคิด อารมณ์และประสบการณ์ด้านความรู้สึกและก่อให้เกิดภาพในจิตหรือข้อคิด(ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๓๙ : ๑๑๙) และมีผู้ที่กล่าวถึงจินตภาพไว้อีกหลายท่าน ดังต่อไปนี้

กุหลาบ มัลลิกะมาส ได้กล่าวถึงภาพในจิต หรือในที่นี้ก็คือ “จินตภาพ” ว่าเป็นคุณสมบัติที่เป็นอารมณ์สำคัญระดับให้วรรณคดีงดงามขึ้น อาจกล่าวถึงคุณค่าที่เป็นประการสำคัญได้ว่า

๑) ก่อให้เกิดจินตนาการ อันเป็นความบันเทิงด้านอารมณ์ อาจเป็นอารมณ์เศร้าครึกครื้นอ่อนหวาน หม่นหมอง ชื่นชม บางครั้งมีความแปรผันของอารมณ์อย่างรวดเร็ว บางครั้งจะเป็นไปอย่างเชื่องช้าเอื่อยเฉื่อย

และจะให้ความรู้สึกเพียงใดนั้นเป็นไปตามประสบการณ์ของผู้อ่าน การได้เข้าถึงอารมณ์ต่างๆ และทำให้อารมณ์แปรผันไปต่างๆ การได้ทบทวนอารมณ์ในอดีตตลอดจนได้สร้างสรรค์จินตนาการใหม่ นั่นคือความบันเทิงด้านอารมณ์ของมนุษย์ทั่วไป

๒) ทำสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ทำสิ่งเลือนลางให้กระจ่างชัดเจขึ้น และสร้างนิสัยสรุปของเรื่องราวให้สั้นเข้า การสร้างสรรค์เช่นนี้ทำให้วรรณคดีกระทบกับสัมผัสประสาทของผู้อ่านได้ง่ายขึ้น และสร้างความรู้สึกถูกต้อง ก็น่าใจได้รวดเร็วขึ้น

๓) สร้างความเข้มข้นทางอารมณ์ คือวรรณคดีนั้นๆ มิได้เป็นแต่เพียงการบอกเล่าให้รู้เรื่อง แต่เป็นการกระทบให้รู้สึกอีกด้วย

๔) สร้างความกระชับรัดกุม ไม่จำเป็นต้องกล่าวมากก็เข้าใจได้กว้างขวางเท่ากับเป็นการสร้างมิติในการเข้าถึงสิ่งต่างๆ และอารมณ์ต่างๆ จากจินตนาการของผู้อ่านเอง ได้เป็นเฉพาะแต่ถ้อยคำของกวี แต่เป็นความเข้าใจรวมและรู้สึกร่วมของผู้อ่านด้วย

จากข้อความดังกล่าวสรุปได้ว่า การใช้ภาษามีความสัมพันธ์ต่อการสร้างจินตภาพ ช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นภาพและเข้าใจสิ่งที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ และในทำนองเดียวกันนี้บังอร ฤทธาภรณ์ ยังได้กล่าวถึงการใช้ภาษาในสำนวนเปรียบเพื่อสร้างจินตภาพว่า ควรยึดหลักการในการเลือกถ้อยคำ ดังต่อไปนี้

๑) เลือกหาถ้อยคำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่มีความลึกซึ้งและไพเราะกว่าใช้แทนศัพท์ธรรมดา

๒) เลือกหาถ้อยคำในทำนองเปรียบเทียบซึ่งทำให้รู้สึกน่าเกลียด น่ากลัว น่ารัก น่าดู น่าอัศจรรย์

น่าเกรงขาม ฯลฯ

๓) เลือกหาถ้อยคำที่ทำให้รู้สึกเจ็บใจ เกรี้ยว ตื่นเต้น อึกheim

๔) เลือกหาถ้อยคำที่ทำให้รู้สึกสงสาร เห็นอกเห็นใจ กรุณา เมตตา

๕) เลือกหาถ้อยคำที่มีความคมคาย น่าคิดตรึงตรอง เสียดสี แดกดัน อัจฉา ก้าวร้าว

๖) เข้าใจในการลำดับคำ ลำดับความและลำดับประโยคให้สละสลวย ฟังหรืออ่านแล้วรู้สึกกินใจ

ประทับใจ คมคาย

สรุปได้ว่าการสร้างจินตภาพในวรรณคดีนั้นเป็นเรื่องของการใช้ภาษาโดยตรง การใช้ภาษาเพื่อแสดงภาพนั้นมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามลีลาของผู้แต่งแต่ละคนว่าสามารถใช้ภาษาให้ผู้อ่านเกิดความประทับใจ และรู้สึกตามไปได้เพียงใด

การใช้ภาษา

การศึกษารากศัพท์ภาษาจีนในวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์นี้ ได้ศึกษาการใช้ภาษาระดับคำและความ เนื่องจากในสำนวนเปรียบโดยมากจะใช้ภาษาในระดับคำและความที่มีลักษณะเฉพาะ ผู้ศึกษาจึงยึดหลักการวิเคราะห์ภาษาในด้านความหมายของภาษา โดยใช้ข้อมูลต่อไปนี้เป็นแนวทางในการศึกษา

คำมีอิทธิพลอย่างมากในการใช้ภาษา คำอาจก่อให้เกิดความรู้สึกกระทบกระเทือนอารมณ์ปลูกเร้ามโนคติ ให้ทั้งความรู้สึกที่เป็นสุข และในขณะเดียวกัน คำก็สามารถกระทบใจให้อ่านเกิดระทมความทุกข์ได้เช่นกัน ดังนั้นการเลือกใช้คำให้เหมาะสมกับงานจึงเป็นสิ่งสำคัญ วันเนา ยูเด็น กล่าวถึงการเลือกใช้คำในการเขียนว่าเสียงของคำทำให้เกิดภาพสร้างความรู้สึกและอารมณ์ ถือเป็นการสร้างให้อ้อยคำมีชีวิต การใช้คำให้เกิดความงาม เช่น

๑. การซ้ำคำ สามารถแบ่งได้ คือ

- ๑.๑ การใช้คำในลักษณะคำยมก คือ ใช้คำนั้นซ้ำลงไปอีกครั้ง เพื่อให้คำนั้นมีน้ำหนักเพิ่มขึ้นหรือ ลดลง
- ๑.๒ การใช้คำซ้ำแบบเล่นคำ คือ นำคำมาใช้ในความหมายต่างกัน เพื่อสร้างความรู้สึกอันเกิดจากเสียงของคำ
- ๑.๓ การใช้คำเพื่อเลียนเสียงธรรมชาติ การเลียนเสียงธรรมชาติสร้างความรู้สึกเหมือนได้รับประสบการณ์ตรง จึงถ่ายทอดความจริงออกมาในรูปอ้อยคำเหมือนรับฟังด้วยหู

๒. การวางจังหวะเสียงของคำ มีอยู่ ๔ ลักษณะคือ

๒.๑ ลีลาจังหวะ หมายถึง การวางเสียงของคำที่ทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่างเสียงสูงกับเสียงต่ำ เสียงสั้นกับเสียงยาว เสียงหนักกับเสียงเบา เสียงแหลมกับเสียงทุ้ม การวางเสียงของคำทำให้ตื่นเด่นเร้าใจหรือมีความอ่อนหวาน

๒.๒ การใช้เสียงของคำในลักษณะประเภทเดียวกัน คือ เล่นคำและเล่นอักษร ซึ่งสามารถแบ่งได้คือ

- ๒.๒.๑ การเล่นอักษรเดียวกันอยู่ใกล้กัน
- ๒.๒.๒ การเล่นคำที่มีลักษณะเป็นคำคู่
- ๒.๒.๓ การเล่นคำต้นเหมือนกันหรือเป็นอักษรตัวเดียวกัน
- ๒.๒.๔ การเล่นคำหลังเป็นอักษรตัวเดียวกัน

๒.๓ สัมผัสสระ หมายถึง คำที่คล้องจองกันในด้านสระ คือคำที่ใช้สระและมาตราสะกดเดียวกัน อยู่ใกล้ชิดติดกัน หรือคั่นกันในวรรคหรือต่างวรรค

๒.๔ สัมผัสพยัญชนะ หมายถึง คำคล้องจองกันในด้านพยัญชนะ คือใช้พยัญชนะตัวเดียวกัน หรือเสียงเดียวกัน อยู่ในวรรคเดียวกันหรือต่างวรรคกัน

นอกจากนั้น สุวัฒน์ วรรณรังษี ศึกษา "ภาษาในวรรณกรรมของสุวรรณี สุคนธา : "ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดกับจินตภาพ" ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า

กลวิธีการใช้ภาษาสร้างจินตภาพของสุวรรณี สุคนธา เริ่มจากการใช้คำที่สุวรรณีนำมาใช้ คือคำที่ให้รายละเอียดแห่งสี แสง เสียง กลิ่น รส ความเคลื่อนไหว และอารมณ์ความรู้สึกได้อย่างชัดเจนงดงาม โดยเฉพาะคำบอกสี คำบอกแสง คำบอกการเคลื่อนไหวนั้นสุวรรณี สามารถนำมาใช้ได้อย่างประณีตงดงามเป็นพิเศษ นอกจากนี้สุวรรณียังสร้างจินตภาพโดยใช้ข้อสังเกต คือการนำความเปรียบและสัญลักษณ์มาสร้างจินตภาพ โดยมุ่งเน้นที่การนำธรรมชาติเข้ามาใช้ ทำให้เกิดจินตภาพที่ชัดเจน ดุจมีชีวิตชีวา แผ่ไปซึ่งความหมายที่ลึกซึ้งเพื่อมุ่งสู่แนวคิดของเรื่องอย่างประสานกลมกลืน ดังนั้นการสร้างจินตภาพจึงเป็นกลวิธีสำคัญที่สุวรรณีใช้สื่อแนวคิดของเรื่อง

วรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ยังมีไม่มากนักเท่าที่ปรากฏมักเป็นเพียงการแสดงทัศนะ คำนำของบรรณาธิการและการวิพากษ์วิจารณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิบางคน กับมีผู้วิเคราะห์และเลือกผลงานบางส่วนไปใช้ประกอบการสอนแต่งคำประพันธ์ จึงจะขอนำมากล่าวดังต่อไปนี้ คือ

เรื่องอุไร กุศลาลัย กล่าวว่า หนังสือบทกวีของเนาวรัตน์ถือเป็นงานของกวีร่วมสมัย มีค่าควรแก่การศึกษา ด้วยไพเราะทั้งรูปแบบและน่าสนใจในเนื้อหา

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือเพียงความเคลื่อนไหว สรุปได้ว่า เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ควรได้รับการยกย่องให้เป็นกวีเพราะมีผลงานสม่ำเสมอตลอดมาหลายสิบปี ผลงานของเนาวรัตน์สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของสังคมไทย เนาวรัตน์เป็นกวีของประชาชนที่เข้าใจสภาพสังคมและการเมืองเป็นอย่างดี

เสถียร จันทิมาธร กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือคำยาดว่า งานของเนาวรัตน์ดำเนินไปตามแนวบูรพาจารย์อย่างเคร่งครัด เล่นสัมผัสทุกแบบตั้งแต่แบบง่าย ๆ ทำยาคำจนกระทั่งคำที่ ๓ - ๕ - ๖ เหมือนสุนทรภู่

“เนาวรัตน์มีความสามารถเหนือถ้อยคำ เขาหยิบเอาคำเพราะ ๆ ที่กระจายอยู่ที่นั่นบ้างที่นี้บ้างมาสอดประสานกับงานของเข้าได้อย่างบรรสมกลมกลืน”

ลินจง บุญยังยืน “เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กวีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์” กล่าวไว้ว่า ผลงานที่ไพเราะของเนาวรัตน์ทุกชิ้นนั้นเกิดขึ้นเพราะความสามารถโดยเฉพาะของเนาวรัตน์เอง รวมทั้งการศึกษาวรรณคดีเก่า ๆ มาอย่างเจาะใจ และในที่สุดเนาวรัตน์ก็แสวงหาแนวทางอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้สำเร็จ

จากเอกสารและงานวิจัยทั้งหมดนี้ ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ ศึกษาความสำคัญและการใช้จินตภาพในบทวรรณกรรมร้อยกรอง รวมทั้งศึกษาวิธีคิดของกวีในการเลือกสรรคำ รวมทั้งสภาพสังคมตามยุคสมัยของกวี

บทที่ ๒

ที่มา ความสำคัญและการสร้างจินตภาพ

ภาษาวรรณคดีวรรณกรรมเป็นภาษาที่มีความหมายตามตัวอักษร หรือตามที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อใช้ร่วมกันส่วนหนึ่งและเป็นภาษาที่มีสุนทรียะ ซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของผู้สร้างสรรค์งานวรรณศิลป์ กวีหรือนักประพันธ์จำเป็นต้องเลือกเฟ้นถ้อยคำ เพื่อให้เกิดความไพเราะ และยังต้องสร้างหรือพลิกแพลงภาษาให้มีความหมายพิเศษ เพื่อให้ความคิดและอารมณ์ที่สื่อแสดงออกมานั้นมีพลังที่สามารถสื่อสารสำคัญของงานได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นกลวิธีเชิงวรรณศิลป์ และเป็นกลไกแห่งศิลปะการใช้ภาษา อันเป็นเครื่องกำหนดคุณค่าของงานประพันธ์ประการหนึ่ง และกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เป็นลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของการสร้างสรรค์วรรณคดี คือ จินตภาพ ซึ่งเดิมนั้นปรากฏเป็นส่วนสำคัญในการสร้างงานมาแต่โบราณ โดยเฉพาะในโลกตะวันตกตั้งแต่ยุคคลาสสิก อริสโตเติล (Aristotle) นักปรัชญาชาวกรีกผู้เขียนผลงานเรื่อง Rhetoric หรือวาทศาสตร์ กล่าวถึงศิลปะการพูดที่มีประสิทธิภาพว่า ประกอบด้วยหลักการสำคัญ ๓ ประการ คือ การหาข้อโต้แย้งหรือข้อพิสูจน์ (argumentation) ลีลา (style) และองค์ประกอบ (composition) หลักการสำคัญของวาทศาสตร์นี้ยังได้กลายเป็นจุดกำเนิดของเทคนิคเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำเชิงโวหาร อันครอบคลุมถึงการใช้จินตภาพเป็นสื่อ เพื่อให้ผู้ฟังมองเห็นภาพได้เด่นชัดขึ้น และจินตภาพนี้ไม่ได้ปรากฏเป็นส่วนสำคัญเฉพาะของการพูดเท่านั้น แต่ยังมีมีความสำคัญด้านการเขียนโดยเฉพาะในการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์หรือวรรณกรรมวรรณคดีร้อยกรอง ซึ่งจะเชื่อให้กวีสามารถสร้างสุนทรียภาพและสุนทรียรสในงานประพันธ์ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง

ความสำคัญของจินตภาพ

กุสุมา รัชชมณี (๒๕๔๙ : ๗๔-๗๕) ได้รวบรวมไว้ว่า วรรณคดีมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ที่ความคิดและอารมณ์ที่ซับซ้อน การแสดงออกซึ่งสิ่งที่เป็นนามธรรมเหล่านี้ต้องอาศัยการสร้างจินตภาพเป็นสื่อ ทั้งในแง่ของผู้สร้างสรรค์และผู้เสพงาน ทั้งนี้เพราะจินตภาพ เป็นภาพในใจของผู้อ่านที่เกิดจากการใช้ถ้อยคำของกวี ซึ่งได้ถ่ายทอดหรือสร้างภาพเพื่อสื่อความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่เกิดจากประสาทสัมผัส ได้แก่ ร้อน หอม เบี้ยว เป็นต้น เพื่อสื่ออารมณ์ เช่น ความรัก ความโกรธ ความเสียใจ และเพื่อสื่อความคิด เช่น ความดี ความถูกต้อง ความชั่ว ซึ่งล้วนเป็นนามธรรม กวีหรือผู้เขียนนำมาสร้างให้เห็นเป็นรูปธรรมหรือให้บังเกิดขึ้นเป็นภาพในความคิดของผู้อ่าน

ตามหลักจิตวิทยาถือว่าการสร้างจินตภาพเป็นกระบวนการทางจิตของมนุษย์หรือการผลิตจำลองทางจิต (mental reproduction) กล่าวคือ เป็นการรำลึกถึงประสบการณ์ในอดีต ซึ่งอาจเป็นประสบการณ์ทางอารมณ์หรือประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสทั้งหลาย ไม่เฉพาะแต่ประสาทตาเท่านั้น ยังรวมถึง หู จมูก ลิ้น กายและใจด้วย กวีนำเอาประสบการณ์เหล่านี้มาสร้างเป็นภาพด้วยจินตนาการของตน แล้วสื่อภาพนั้นออกมาเป็นถ้อยคำความเปรียบ อันเป็นเสมือนกระจกเงาฉายภาพนั้นเข้าไปในจิตใจของผู้ผู้อ่านอีกชั้นหนึ่ง

จินตภาพมีความสำคัญต่อการสร้างงานของกวีไทย ในเบื้องต้นกวีใช้เพื่อสื่อภาพให้บังเกิดขึ้นในใจของผู้ผู้อ่านหรือเพื่อเชื่อมโยงความคิดของผู้ผู้อ่านให้เห็นภาพหรือเข้าใจตรงกัน มิได้ต้องการนำเสนอหรืออารมณ์อื่นใด การสร้างจินตภาพลักษณะนี้มักปรากฏเมื่อกวีต้องการให้ผู้ผู้อ่านเกิดการรับรู้เป็นสิ่งแรก เพื่อเกิดปฏิกิริยาหรือเกิดจินตนาการเห็นเป็นภาพรวมไปกับกวี การสร้างจินตภาพเพื่อให้เกิดการรับรู้นี้มีทั้งทางรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ดังเช่น การสื่อการรับรู้ทางรูปหรือสิ่งที่ตาเห็นอันเป็นกระบวนการรับรู้ในขั้นต้น เช่น กวีเปรียบเทียบใสของน้ำในลำธารว่าเหมือนแสงแก้วไพฑูรย์ ดังใน อุณรุท ตอนพระอุณรุทกับนางอุษาเล่นธารพร้อมเหล่านางสนมกำนัล ว่า

พาอนงค์นาฏลงในลำธาร
ตั้งสีแก้วไพฑูรย์จำรูญตา

น้ำใสไหลชันฉานฉำ
โอฬารสะอาดล้ำราญองค์

แก้วไพฑูรย์เป็นรัตนอย่างหนึ่ง มีสีเหลืองแกมเขียวและมีความใส แวววาว กวีเปรียบเทียบใสของน้ำในลำธารในปากกับความใสของแก้วไพฑูรย์ ทำให้เห็นว่าน้ำนั้นมีสีเขียวใสสะอาด และมีแสงเป็นประกาย แวววาว เพราะต้องแสงแดด

วินิตา ดิถียนต์ (๒๕๓๗ : ๑๑๓) ความสำคัญของจินตภาพในวรรณคดีไทย ไม่ได้เป็นเพียงการสร้างภาพให้เกิดขึ้นในใจของผู้ผู้อ่านเท่านั้น กวียังใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารเพื่อแสดงจุดประสงค์อื่น ดังนี้

๑. เพื่อแสดงความคิดหรืออารมณ์ที่ซับซ้อนและลึกซึ้ง

เมื่อกวีต้องการแสดงความคิดหรือทัศนะที่มีต่อชีวิตและสังคม กวีอาจจะใช้บุคคลวัตเป็นสื่อแสดงความคิดโดยใช้สื่อเปรียบนั้นมีความรู้สึกอย่างมนุษย์ บางครั้งกวีสร้างจินตภาพด้วยวิธีการกล่าวเกินจริง โดยเฉพาะการรำพันว่าไม่สามารถกล่าวอ้างหรือเปรียบเทียบความรักของเขาที่มีต่อนางกับสิ่งใดได้เลยนั้น ช่วยสื่อแสดงพลังความยิ่งใหญ่ลึกซึ้งของความรู้สึกดังกล่าวว่ามากมายเหลือเกินสุดที่จะเปรียบได้ การจะบอกกล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีรูป ไม่มีตัวตน ต้องอาศัยการสร้างจินตภาพเป็นเครื่องมือสำคัญ ซึ่งจะช่วยให้กวีแสดงออกถึงสิ่ง

ที่เป็นนามธรรมหรือความคิดและอารมณ์ อันเป็นสิ่งที่ซับซ้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมและยังช่วยสร้างรสสุนทรีย์แห่งวรรณคดีให้มีทั้งความงดงามและพลังกระทบใจ

การสร้างจินตภาพเปรียบเทียบเพื่อแสดงความคิด หรืออารมณ์ที่ซับซ้อนและลึกซึ้ง จะเห็นได้ว่ากวีนำสิ่งใกล้ตัว เช่น อวัยวะบางส่วนของร่างกายหรือสิ่งที่เห็นได้ตามธรรมชาติ ซึ่งคนทั่วไปรู้จักมาใช้เป็นสื่อเปรียบหรือเชื่อมโยงความคิดของผู้อ่าน ทำให้มองเห็นภาพและเข้าใจสารหรือความคิดที่กวีต้องการนำเสนอได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังความปรากฏใน โคลงนิราศพระพิพิธสาลี ว่า

เรียนรักสุดที่อ้าง	อุประมา แม่ฮา
พันโอรุ้อาจรณา	หอนแล้ว
พันเนตรเลียบเลงหา	หายาก อรเอย
แสนโคกเจียนจากแก้ว	เท่าด้วยใครทัน

ข้อความข้างต้น กวีสร้างจินตภาพด้วยวิธีการกล่าวเกินจริง โดยเฉพาะการรำพันว่าไม่สามารถกล่าวอ้างหรือเปรียบเทียบความรักที่เขามีต่อนางกับสิ่งใดได้เลยนั้น ช่วยสื่อแสดงพลังความยิ่งใหญ่ลึกซึ้งของความรู้สึกดังกล่าวว่า มากมายเหลือเกินสุดที่จะเปรียบเทียบได้

นอกจากนี้ การสร้างจินตภาพที่เกี่ยวกับการแสดงอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดยังทำให้ผู้อ่านเกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์หรือเกิดการรับรู้ “รส” ขึ้นในใจ ซึ่งสิ่งนี้เป็นคุณค่าทางสัมผัส อันทำให้เกิดอารมณ์อันพึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา โดยเฉพาะสัมผัสจากการเปรียบเทียบ ดังที่ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ กล่าวไว้ว่า ถ้าเสียดยกก็เหมือนถูกแหะเอาดวงใจไป ถ้ารักก็เหมือนจมลงในห้วงทะเลลึก เป็นสัมผัสที่ลึกซึ้งและรุนแรง ถ้าวรรณคดีใดไม่ทำให้เกิดสัมผัสและอารมณ์ก็จะไม่จับใจผู้อ่านและมักไม่ได้รับการยกย่องเรียกว่าเป็น วรรณคดี การแสดงออกทางอารมณ์ด้วยวิธีการเปรียบเทียบจะทำให้ผู้อ่านเข้าถึงคุณค่าทางรูป รส กลิ่น เสียง หรือสัมผัสตลอดจนส่งผลทางอารมณ์ต่อผู้อ่าน

๒. เพื่อแสดงฝีมือทางวรรณศิลป์

การสร้างจินตภาพด้วยวิธีเปรียบเทียบในวรรณคดีไทยแต่ละสมัย จะพบว่ากวีมีการประกวดประชันบทเปรียบเทียบด้วยการเล่นคำ โดยไม่คำนึงถึงความเป็นจริงหรือความงามที่มีประจำอยู่ในธรรมชาติของสิ่งนั้น ลักษณะนี้จัดเป็นการประชันฝีมืออย่างหนึ่ง ดังกวีสมัยอยุธยา นำชื่อพรรณไม้ ดอกไม้ ที่มีชื่อหรือลักษณะเตือนใจให้คิดถึงนางมาเล่นคำและความหมาย เช่น เมื่อครั้งพระลอเดินทางไปเมืองสรอง ระหว่างทางก็ครวญ

ถึงเหล่านางสนม โดยเปรียบดอกนางแย้ม เหมือนกิริยาที่นางแย้มยิ้มยินดี ต้องเหมือนมือของนางที่เคยสัมผัส และต้อง ช้องนางเหมือนเมื่อนางคลี่ผม ดอกรักเหมือนรักพี่น้องและน้องก็รักพี่ ดังความว่า

นางแย้มเหมือนแม่แย้ม	ยินดี ร่อนา
ต้องดูจมือเทพี	พี่ต้อง
ช้องนางคลี่เกศ	นุชคลี่ ลงๆ
รักดูจเรียบรักน้อง	ร่วมรู้รักเรียบ ๕

กวีเล่นคำเชิงเสียงและความหมายจากคำว่า “แย้ม” “ต้อง” “คลี่” และ “รัก” ที่ให้ทั้งความไพเราะและความหมายเชิงเปรียบเทียบ รวมถึงแสดงจินตภาพอันเป็นเรื่องราวแห่งความหลังโดยใช้ชื่อของสิ่งนั้น ๆ เป็นสื่อวิธีนี้จัดเป็นฝีมือทางการประพันธ์ของกวี เพราะสามารถนำคำมาปรุงแต่งหรือเล่นกลทางภาษาด้วยคำที่ใช้กันมีรูปหรือเสียงพ้องกัน แต่มีความหมายต่างกันมาใช้สื่อทั้งภาพและความ วิธีการนี้ปรากฏเป็นขนบนิยมสืบมาตังกวีสมัยรัตนโกสินทร์พรรณนาความอารมณ์ของตัวละครเมื่อต้องจากนางที่รัก

ในการแสดงความสามารถของกวี อาจะปรากฏคำยืนยันหรือการแสดงออกที่ยึดมั่นถือมั่นในตัวเองหรืออหังการของกวีว่างานสร้างสรรค์ของตนมีความดีเด่น การสร้างงานในส่วนที่เกี่ยวกับจินตภาพมีกล่าวไว้เช่นกัน โดยกวีได้กล่าวแก่ผู้รับสาร รวมถึงผู้อ่านด้วยว่าสำนวนของตนนั้นคัดสรรมาอย่างดีที่สุด คำว่า “สำนวน” มีความหมายถึงถ้อยคำที่เรียบเรียง โวหาร ชื่นเชิงหรือท่วงทำนองในการแต่งหนังสือ อันรวมถึงการสร้างจินตภาพด้วย นอกจากกวีจะประเมินคุณค่าผลงานของตนหรือแสดงตนว่ามีฝีมือแล้ว ผู้อ่านและกวีในสมัยหลังยังประเมินคุณค่าของกวีนิพนธ์ โดยพิจารณาทางด้านสำนวนโวหารเป็นสำคัญ ซึ่งการพิจารณาดังกล่าวคือ สื่อแสดงให้เห็นความสามารถทางการประพันธ์ของกวีประการหนึ่ง

การสร้างจินตภาพมีความสำคัญต่อการสร้างงานของกวี เพราะจะเอื้อในการสร้างสุนทรีย์ในงานประพันธ์ อันเป็นเสมือนการปกป้องฝีมือหรือพลังความสามารถของกวี โดยกวีอาจบอกกล่าวถึงฝีมือของตนโดยตรง หรือผู้อ่าน และผู้สร้างงานสมัยหลังเป็นผู้ประเมินความสามารถ สิ่งที่ชี้วัดมักพิจารณาจากการสร้างจินตภาพของกวี รวมถึงการเล่นกลทางภาษา กวีอาจไม่ได้ต้องการเพียงเพื่อการสื่อสารเท่านั้น แต่มีนัยของการประชันฝีมือหรือแสดงความสามารถของตน

๓. เพื่อกล่าวอย่างมีชั้นเชิง

การใช้จินตภาพในลักษณะนี้มักปรากฏในลักษณะของการให้คำแนะนำ ตักเตือนหรือการตำหนิ แต่มิได้ใช้ถ้อยคำสื่อความคิดอย่างตรงไปตรงมา กวีจะใช้การเปรียบเทียบแทน ซึ่งทำให้กวีบอกความในใจได้

มากกว่าภาษาพุทธธรรมดา กวีใช้จินตภาพเป็นเครื่องมือแสดงการตำหนิ ดังเช่นใน เพลงยาวของพระมหามนตรี (ทรัพย์) ได้กล่าวติเตียนขุนนางผู้หนึ่งในสมัยที่บ้านเมืองยังไม่เปิดกว้างในเรื่องการวิพากษ์วิจารณ์เป็นความเปรียบ ว่า

ถนนกว้างสี่วามาไม่ได้

กิดหัวโหลไกวแขนให้ขัดข้อง

ข้อความข้างต้น กวีแฝงการกล่าวติเตียนขุนนางผู้ที่ว่าวางตนเชิงใหญ่โตหรือแสดงอำนาจมาก แม้เดินก็วางท่าราวกับถนนที่คนอื่นเดินได้ปกตินั้นแคบเกินไป หากพระมหามนตรีเขียนด้วยภาษาธรรมดาก็จะเป็นการสบประมาท อาจทำให้เกิดการฟ้องร้องกันขึ้นได้ แต่การสร้างจินตภาพเป็นสื่อแทนช่วยให้กวีอำพรางตัวได้ เพราะมิได้เอ่ยนามใคร และคำกล่าวหานั้นเป็นบทเปรียบเทียบ ผู้อ่านมีอาจจับให้มันคันให้ตายได้ก็น่าจะช่วยให้กวีพ้นภัย

เมื่อสังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและวัฒนธรรม เนื่องมาจากการรับอิทธิพลตะวันตก โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา ได้มีการเสนอความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น ในทางวรรณคดีก็เกิดงานประเภทล้อสังคมมากขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงความไม่เห็นด้วยกับสังคมในขณะนั้น หรือต้องการติติงการกระทำของบุคคลหรือคณะบุคคลบางกลุ่ม การล้อยังคงเป็นการเลี่ยงการกล่าวอย่างตรง ๆ อาจเป็นการสร้างหาสยรส (รสการเยาะหยัน) หรือเพิ่มน้ำหนัของการวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงเสียดสีเหน็บแนม ผู้แต่งมักจะใช้ความเปรียบเป็นเครื่องมือเปรียบเทียบหรือเปรียบเปรยพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล รวมถึงเหตุการณ์ทางสังคม

การสร้างจินตภาพเป็นสิ่งสำคัญ อันทำให้กวีสามารถซ่อนความนัยที่ต้องการสื่อ อาจเป็นในรูปของการให้ข้อคิดหรือสอนทางอ้อม การติเตียน ในสมัยที่การแสดงออกทางความคิดยังไม่สามารถกระทำได้หรือการล้อ ในสมัยที่การวิพากษ์วิจารณ์ยังเป็นสิ่งใหม่ในสังคม กวีก็เลือกใช้จินตภาพ เพราะช่วยให้การแสดงความคิดหรือความรู้สึกเป็นไปอย่างลุ่มลึกกว่าการใช้ภาษาเขียนธรรมดา รวมถึงสามารถแสดงจุดประสงค์ที่ต้องการให้เด่นชัดขึ้น

นอกจากความสำคัญดังกล่าวแล้ว จินตภาพยังมีบทบาทสำคัญต่อผู้อ่านในการช่วยคลี่คลายความหมายของบทประพันธ์ และช่วยในการตีความสารซึ่งกวีมิได้สื่อออกมาโดยตรงหรือเป็นสารที่ซ่อนเร้นอยู่ในงาน เป็นการให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมในการแสดงฝีมือในการตีความหมายที่เหมือนปริศนาที่กวีตั้งเอาไว้และยังเป็นการเพิ่มพูนความลึกซึ้งของสมรรถภาพในการขบคิดทางปัญญา อันเนื่องมาจากการสร้างจินตภาพของกวีด้วย

๔.เพื่อให้ข้อมูลที่ควรรู้

เดิมฐานของวรรณคดีไทยไม่ได้เป็นสื่อสร้างอารมณ์สุนทรีย์เท่านั้น แต่เป็นบทเรียนหรืออยู่ในฐานะครู ที่เป็นผู้สอนทั้งเรื่องภาษา เรื่องอารมณ์ และเรื่องชีวิต หรือให้ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนสิ่งที่ควรรู้ต่าง ๆ อาทิ เรื่องโบราณ เช่น ภาพนรก-สวรรค์ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เห็นจริง จึงต้องใช้จินตภาพเป็นเครื่องมือในการแสดงรายละเอียดเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพเด่นชัด และยังให้ความรู้แก่ผู้อ่านอีกด้วย เรื่องที่กวีมักนิยมให้ข้อมูลที่ควรรู้มีทั้งเรื่องโบราณและศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ

ในเรื่องโบราณนั้น กวีใช้จินตภาพเป็นเครื่องมือให้ข้อมูลที่ควรรู้และให้ผู้อ่านมองเห็นภาพสิ่งที่อยู่ไกล ตัว ดังเหตุการณ์ใน กากีกลอนสุภาพ ตอนพญาครุฑพานางกากีชมภูเขาพระสุเมรุ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พรรณนาไว้ ว่า

ซื้บออกยอดเขาพระเมรุมาศ	แก้วประหลาดงามดีเป็นสื่ออย่าง
แดงเขียวขาวเหลืองเรืองนางค	เกาะทวีปใหญ่กว้างทั้งสี่ทิศ
ทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร	ล้วนฐานตั้งจอกลอยกะจีหริด
มีพุกษาใหญ่ล้ำประจำทิศ	เกิดสถิตแต่ประณมแผ่นดิน
ซื้ชมเขาแก้วทั้งเจ็ดชั้น	มีน้ำคั่นหลั่นลดหลาลาสิทธุ์
หมุ่มหามัจฉาและนาคินทร	อันอยู่ในวารินสีทันดร

ข้อความดังกล่าว กวีแสดงรายละเอียดเรื่องเขาพระสุเมรุแก่ผู้อ่านว่า ยอดเขาเป็นแก้วงามวิจิตร มีรัศมีแดง เขียว ขาว เหลือง เกิดแต่แก้วสี่ต่าง ๆ ตามทิศทั้งสี่ คือ ทิศปราจีน ทิศทักษิณ ทิศปัจฉิม และทิศอุดร มีทวีปน้อย ๆ จำนวน ๒,๐๐๐ ทวีป รูปลักษณะเหมือนจอกลอยเป็นบริวารอยู่โดยรอบ แต่ละทิศมีต้นไม้ใหญ่ประจำ มีภูเขาสถบริภคณ์หรือภูเขาทั้งเจ็ดล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ระหว่างภูเขาแต่ละชั้นมีสีทันดรมหาสมุทรคั่นอยู่ ๑ สาย รวมทั้งสิ้น ๗ สายด้วยกัน ซึ่งในมหาสมุทรนี้มีนาค และสัตว์น้ำขนาดใหญ่อาศัยอยู่

จินตภาพเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงรายละเอียดหรือให้ข้อมูลที่ควรรู้ อาจเป็นฉาก เรื่องราวหรือเรื่องโบราณที่ช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นภาพ โดยเฉพาะในสมัยก่อนผู้อ่านเสพรสสุนทรีย์จากวรรณคดีด้วยการฟังหรือการอ่าน ในขณะที่ยุคปัจจุบันการสื่อความด้วยภาพจากสื่อทันสมัยต่าง ๆ ได้เข้ามาแทนที่ แต่การสร้างจินตภาพที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องโบราณและศิลปะแขนงต่าง ๆ ที่ปรากฏในยุคอดีตยังคงให้ทั้งความรู้และความบันเทิงแก่ผู้อ่านที่เป็นชนรุ่นหลัง

กล่าวได้ว่า การสร้างจินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย นอกจากจะมีความสำคัญโดยตรงต่อการสร้างงานของกวีและผู้อ่านแล้วยังเป็นประโยชน์ต่อกวี ทั้งในแง่ของการแสดงความสามารถทางการประพันธ์ และการใช้โน้

จุดประสงค์อื่น ๆ ที่ต้องการ พลังทางภาษาอันเกิดจากการใช้จินตภาพนี้จะช่วยให้วรรณคดีมีคุณค่า รวมถึงสร้างความอัศจรรย์ใจในภูมิปัญญาของกวีไทยให้แก่ผู้อ่านทุกยุคทุกสมัย

การสร้างจินตภาพของกวี

กุสุมา รัชมนิ (๒๕๓๗ : ๔๔) ได้รวบรวมไว้ว่า กวีไทยมีวิธีการสร้างจินตภาพเพื่อสื่อภาพ อารมณ์ และความคิด อาจแยกได้เป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑.การสร้างจินตภาพโดยใช้การบรรยายและพรรณนา

กวีเหมือนคนวาดภาพ มีอุปกรณ์เป็นถ้อยคำภาษาที่จะวาดให้เกิดเป็นภาพในใจของผู้อ่าน วิธีการสร้างภาพเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวและเกิดจินตภาพตามที่คุณเขียนต้องการนั้น กวีหรือผู้เขียนใช้กลวิธีการสื่อภาพและความด้วยการบรรยายและพรรณนา การบรรยาย คือ สติการเขียนที่ผู้แต่งมีเจตนาเพื่อเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลาของเหตุการณ์ ส่วนการพรรณนา คือ สติการเขียนอีกแบบหนึ่งที่ผู้แต่งมีเจตนาเพื่อสร้างภาพตัวละคร จาก ปรากฏการณ์ ฯลฯ โดยพรรณนารายละเอียดหรืออารมณ์ ตามปกติกวีมักจะใช้การบรรยายควบคู่กันไปกับการพรรณนา เพราะผสมผสานกันได้ดี เพิ่มความชัดเจน ความน่าสนใจ และมีประโยชน์ในการสื่อสารทั้งที่เป็นเนื้อหาและอารมณ์

กลวิธีในการบรรยายและพรรณนามีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมวรรณคดี เพราะนอกจากจะเป็นการบอกเล่าเรื่องราวหรือแสดงอารมณ์ความรู้สึก การสร้างภาพตัวละคร จาก และปรากฏการณ์ต่าง ๆ แล้วยังเป็นเครื่องมือสำคัญของผู้สร้างที่จะทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าว การบรรยายและพรรณนาที่มีรายละเอียดแจ่มแจ้ง ชัดเจน ประณีต ละเอียดลออ จะทำให้ผู้อ่านเกิดภาพในใจได้อย่างแจ่มชัด โดยไม่ต้องใช้ความเปรียบ

ในวรรณคดีพุทธศาสนาสมัยสุโขทัยเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง มุ่งชี้บาปบุญคุณโทษ ผลของความดีและความชั่ว ความเป็นอนิจจัง ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นนามธรรม กวีหรือผู้นิพนธ์ต้องการให้สิ่งเหล่านี้ปรากฏเป็นรูปธรรม เพื่อถ่ายทอดความเข้าใจของผู้คนในยุคหนึ่ง จึงใช้กลวิธีการพรรณนาสร้างจินตภาพแก่ผู้อ่าน ดังตอนกล่าวถึงดินแดนอบายภูมิ ว่า

...ฝูงนกใหญ่ ๔ อันนี้ ย่อมเป็น ๔ มุม และมีประตู ๔ ประตูอยู่ ๔ ทิศ พื้นหนต่ำย่อมเหล็กแดง
 ฝาจำหนบน ย่อมเหล็กแดง แลนรกดุ้งนั้น โดยกว้างแลสูงเท่ากันเป็นจตุรัส แลด้านแล ๑,๐๐๐ โยชน์
 แลโยชน์ ๘,๐๐๐ วา โดยหนาทั้ง ๔ ด้านก็ดี พื้นเบื้องต่ำก็ดี ฝาเบื้องบนก็ดี ย่อมหนาได้แล ๘ โยชน์
 แลนรกดุ้งนั้นมีที่เปล้าสักแห่ง เทียรย่อมฝูงสัตว์นรกทั้งหลาย หากเบียดเสียดกันอยู่เต็มนรกดุ้งนั้น แลไฟ
 นรกดุ้งนั้นมีดับเลยสักคาบแลให้ม้อยู่รอดต่อสิ้นกัลป์แล...

กวีมีกลวิธีในการพรรณนา โดยได้กล่าวถึงสถานที่และสภาพแวดล้อมของนรกภูมิให้ผู้อ่านเกิด
 จินตภาพและอารมณ์หวาดกลัว การพรรณนาดังกล่าวทำให้เรื่องที่เป็นนามธรรมปรากฏเป็นรูปธรรมหรือจาก
 สถานที่ที่ผู้อ่านไม่เคยเห็นสามารถทำให้เห็นจริงขึ้น โดยเฉพาะการกำหนดรูปทรงและขนาดเป็นตัวเลข
 นอกจากจะทำให้เห็นรูปลักษณะชัดเจนยิ่งขึ้นแล้วยังทำให้การสื่อความมีน้ำหนักและโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านเกิด
 ความหวาดกลัวจากสภาพของสถานที่ดังกล่าว ลักษณะวิธีการดังกล่าวนี้เป็นการจำลองมาจากจินตนาการ
 ผู้นิพนธ์มุ่งให้ผู้อ่านเห็นภาพเกิดความอัศจรรย์ใจตลอดจนเข้าใจสาระได้ง่ายขึ้นมากกว่าที่จะมุ่งความจริงตาม
 แนวทางวิทยาศาสตร์

ในการสร้างงานของกวีแต่โบราณ หากเป็นรูปแบบนิทานและบทพรรณนาสิ่งที่ไม่ได้ คือ การ
 บรรยายและพรรณนาจาก จากที่ปรากฏอาจเป็นจากป่าหรือเมือง ในจากป่าก็จะบรรยายและพรรณนา
 ธรรมชาติตามสภาพความเป็นจริงและในจินตนาการ ธรรมชาติที่กวีบรรยายและพรรณนามักจะเป็นภาพป่า
 เขา พันธุ์ไม้ และสัตว์นานาชนิด รวมถึงธรรมชาติที่ไร้ชีวิต เช่น ถ้ำ ลำธาร น้ำตก พระอาทิตย์ ดวงดาว ในการ
 บรรยายและพรรณนาธรรมชาติของกวีเพื่อสร้างจินตภาพให้แก่ผู้อ่านนี้กวีอาจกล่าวถึงธรรมชาติหลายประเภท
 และบางครั้งใช้เพียงการเอ่ยชื่อ อาจเป็นชื่อสัตว์หรือพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ โดยไม่พรรณนาลักษณะหรือธรรมชาติ
 นิสัยของสิ่ง ๆ นั้น ซึ่งก็เป็นการสร้างภาพธรรมชาติขึ้นในใจของผู้อ่านเช่นกันว่าเป็นธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

ในการบรรยายและพรรณนาธรรมชาติกวียังให้รายละเอียดของแสงสี เสียง รวมถึงสรรพชีวิตในพงไพร
 อย่างพิสดาร ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านได้สัมผัสรับรู้ถึงสภาพบรรยากาศ มองเห็นภาพธรรมชาติที่สวยงาม น่า
 รื่นรมณ์ ดังตัวอย่างใน สมุทโฆษคำฉันท์ ตอนต้น ตอนพระโพธิ์เทพารักษ์พราภพระสมุทโฆษจาก
 นางพินทุมดี กวีพรรณนาภาพบรรยากาศของธรรมชาติยามเช้า เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นว่า สัตว์ต่าง ๆ ในป่าสัตว์
 นก และนกออกจากแห่งที่อยู่ พากันออกหากิน เหล่านกบินว่อนไปมา และลงเกาะบนต้นไม้ พร้อมส่งเสียงร้อง
 เรียกกัน ดังความว่า

พอจักสว่างสุริโยไทย สัตว์พงไพรไศล
 และเสียงตระเวนหากัน
 เนื้อเปื้อจากเหล่าแหล่งจรัล นกหคแข้งขัน

สำเนียงสุโขทัย

เวียนว่อนร้องว่อนเวหา

เหิรจับพฤกษา

บรรสานสำเนียงเสียงสม

นอกจากนั้นในการสร้างสรรค์เรื่องราวในวรรณคดีไทย กวียังกล่าวถึงขบวนทัพและการสู้รบ วิธีการที่ใช้เพื่อให้ได้ภาพทั้งงดงามและแสดงความยิ่งใหญ่ ส่วนมากกวีจะใช้การบรรยายและพรรณนา โดยจะบรรยายถึงองค์ประกอบของขบวนทัพ เช่น กำลังพลในกองทัพพานะที่ใช้ อาวุธ เครื่องสูง เครื่องให้สัญญาณ วิธีการจัดกระบวนทัพ และจะพรรณนาขบวนทัพ โดยเน้นที่ความยิ่งใหญ่เกรียงไกร ความหาญกล้า ความสง่างาม และความงดงามของส่วนประกอบต่าง ๆ ในขบวน ส่วนการสู้รบกวีจะใช้การบรรยายและพรรณนาสร้างจินตภาพให้ผู้อ่านมองเห็นความกล้าหาญของบุคคลหรือกองทัพ รวมถึงการต่อสู้ การฆ่าฟัน และความตาย โดยกลวิธีการดำเนินความพรรณนาจะสร้างภาพที่มีอาการเคลื่อนไหว เน้นจุดเด่นของการต่อสู้ด้วยกำลังกายหรืออาวุธในลักษณะตัวต่อตัวหรือประจัญบาน เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและอารมณ์ความรู้สึกตื่นเต้นร่วมไปกับเหตุการณ์ด้วย ก่อนเหตุการณ์จะคลี่คลายและสงบลงด้วยภาพการล้มตาย โดยเฉพาะของฝ่ายที่ต้องพ่ายแพ้ ดังเช่นการพรรณนาการปะทะกันของกองทัพฝ่ายไทยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับทัพเชียงใหม่ของพระเจ้าติโลกราช ใน ลิลิตยวนพ่าย ว่า

ร่ำปางเขาไฉรั	สงคราม ทานนา
ลาวแตงดับปราการ	หน่นหน้า
กษัตริย์เลื่อนพลตาม	เร็วเร่ง
โซรมเชือดแทงทวนม้า	หน่นหัว
หาญเราต่อเตงจ้วน	โห่งฤ
สารเต็มต่อตัวทับ	ท้าวหัน
เขารุกเร่งพลปือ	ยอพาน
ม้าช้างฉวัดไฉ่ขัน	ช่วยแทง
ทรงบุญถอยเร่ริน	รูกแทง
ลาวแล่นแปรตายหัว	ขาดขว้า
ขอแขนกระลึงวาง	วณมาตร
หอกช่วยเซอชกซ้ำ	ชนไฟ
ลาวหัวขาดห้อยติด	คอสาร
ฟุ่มเลือดหลามไหลจร	จวบจ้ง

พระเทพประหารหัก
เขนเนบเขนดาวตั่ง

โหมเกลื่อน
ต่อตาย

กวีพรรณนาการทำสงครามไล่ล่ากับระหว่างไทยกับลาว แม้ฝ่ายลาวจะมีปรากฏการณ์แน่นอนหนา แต่ฝ่ายไทยก็สามารถติดตามช่วยกันฆ่าฟัน และด้วยกำลังพลที่กล้าแข็ง โดยเฉพาะช้างไทยตัวใหญ่มากกว่ามาก ช้างลาวสองตัวต่อกันจึงจะสูงใหญ่เท่า ฝ่ายลาวก็เกิดความกลัว ภาพในสนามรบเป็นการปะทะกันอย่างกระชั้นชิดทั้งสองฝ่าย เป็นการต่อสู้บนหลังช้าง การรบนี้รุนแรงเฉียบขาดจับพลัด ลาวเป็นฝ่ายถอยหนีและถูกฝ่ายไทยใช้อาวุธฆ่าฟัน บ้างหัวขาดห้อยติดกับคอช้าง เลือดไหลท่วมมากมายมาบรรจบกัน ฝ่ายไทยยังคงจู่โจมเข้าไปปะทะกับฝ่ายลาวอย่างถึงตัวจนแขนกับแขนประทะติดกันแน่น และดาบก็แทงสวนกันตายอยู่ที่นั่น การพรรณนาการสู้รบนี้มิได้แสดงถึงฝีมือของกำลังพลเท่านั้น ยังเสนอภาพที่น่าสยดสยองของระบอบอาณานิคมผู้อ่าน

การบรรยายและพรรณนาเป็นวิธีการสร้างสรรค์งานวรรณศิลป์ ที่เป็นประณิตศิลป์ วิธีดังกล่าวนี้เปรียบเหมือนเส้น และสี รวมถึงแสงที่จิตรกรใช้สร้างสรรค์ภาพวาดให้ปรากฏแก่สายตาผู้ชม กวีหรือนักเขียนไม่มีเส้น สี แสง มีเพียงถ้อยคำภาษามาบรรยายและพรรณนา หรือ วาด ให้เกิดเป็นภาพในใจของผู้อ่าน วิธีการวาดภาพด้วยภาษานี้ นอกจากการแจกแจงรายละเอียดแล้ว กวียังนิยมแต่งแต้มลวดลายและระบายสีสันเพิ่มความงามประณีตวิจิตร ซึ่งเอื้อให้กวีใช้เป็นเครื่องมือสร้างจินตภาพให้แก่ผู้อ่านเสมือนว่าเป็นสิ่งมีชีวิตจิตใจ และยังใช้แสดงภาพที่ไม่มีรูป ไม่มีตัวตน โดยเฉพาะอารมณ์และความคิด รวมถึงองค์ประกอบส่วนอื่นของเรื่อง เช่น ตัวละคร ฉากธรรมชาติ ฉากเมือง ฉากชนวนทัพ และการสู้รบให้เป็นภาพที่เสมือนมีชีวิตและเร้าอารมณ์ความรู้สึก ตลอดจนให้ความรู้แก่ผู้อ่าน นอกจากนี้กวียังได้ใช้วิธีการนี้แสดงฝีมือในการสร้างสรรค์อย่างประณีตบรรจงบรรยายและพรรณนาต่าง ๆ ในวรรณคดีจึงยังคงมีสืบทอดต่อเนื่องกันเรื่อยมาทุกยุคทุกสมัย เพราะเป็นส่วนที่มีบทบาทต่อการสร้างงานและมีความสำคัญในฐานะที่เป็นชนบททางวรรณศิลป์ของวรรณคดีไทย

นอกจากการบรรยายและพรรณนาจะมีความสำคัญต่อการสร้างงานของกวีแล้ว วิธีนี้ยังเป็นประโยชน์ให้ผู้อ่านได้รับสุนทรียรสจากวรรณคดี และได้ใช้การพินิจสาร ผู้รับสารจะต้องพิจารณาว่าการบรรยายและพรรณนานั้นมีส่วนสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นอย่างไร เช่น การพรรณนาฉากต่าง ๆ มีส่วนสัมพันธ์กับการดำเนินเรื่อง สัมพันธ์กับตัวละคร สัมพันธ์กับโครงเรื่อง หรือสัมพันธ์กับแก่นเรื่อง อันจะทำให้เข้าใจสารได้ง่ายขึ้น และมองเห็นความสำคัญของทุกองค์ประกอบในวรรณคดี รวมถึงการพิจารณาทุกองค์ประกอบที่กวีบรรยายและพรรณนา จะทำให้ผู้อ่านได้รับอรรถรสเพิ่มขึ้นด้วย

๒. การสร้างจินตภาพโดยใช้ภาพพจน์

ภาพพจน์นี้เป็นกลวิธีสำคัญอีกประการหนึ่งที่กวีนำมาเป็นเครื่องมือสร้างจินตภาพให้แก่ผู้อ่าน วิธีนี้มีความพิเศษต่างจากการสร้างจินตภาพด้วยการบรรยายและพรรณนา กล่าวคือ การบรรยายและพรรณนาเป็นการใช้ภาษาวาดภาพอย่างตรงไปตรงมา ในขณะที่ภาพพจน์เป็นภาษาที่ต่างจากภาษาธรรมดาหรือเป็นการใช้สำนวนภาษาที่เกิดจากการเรียบเรียงถ้อยคำด้วยวิธีการต่าง ๆ อันผิดแผกไปจากการเรียงลำดับคำหรือความหมายของคำตามปกติ และด้วยเทคนิคหรือชั้นเชิงทางภาษานี้มิได้ทำให้เกิดภาพในใจของผู้อ่าน หรือให้ความหมายพิเศษหรือบอกถึงสิ่งที่เป็นนัยเท่านั้น แต่เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่สร้างพลังกระทบอารมณ์ความรู้สึกได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าการใช้ถ้อยคำบรรยายและพรรณนาธรรมดา

กวีไทยนิยมใช้ภาพพจน์หลากหลายชนิดหลายลักษณะ เพื่อสร้างคุณค่าทางความหมายและความงามหรือสุนทรียะเชิงวรรณศิลป์ ซึ่งมีทั้งภาพพจน์ทางเสียง (figure of sound) และภาพพจน์เปรียบเทียบ (trope) ภาพพจน์ทางเสียงเป็นลักษณะการใช้เสียงของคำสร้างภาพและสื่อความหมายพิเศษ เช่น การสัมผัสอักษร การเน้นซ้ำคำ การเลียนเสียง ฯลฯ ซึ่งปรากฏการใช้ทั่วไปในวรรณคดีไทย ส่วนภาพพจน์เปรียบเทียบนั้นมีความพิเศษเพราะเป็นการใช้ถ้อยคำเพื่อให้เกิดภาพ โดยวิธีการเปลี่ยนแปลงความหมายพื้นฐานของคำ

องค์ประกอบของภาพพจน์เปรียบเทียบ ประกอบด้วยลักษณะของสองสิ่ง คือ ความคิดที่แสดงออกหรือเรื่องหรือสิ่งที่เป็นความคิดหลัก เป็นสิ่งที่ผู้อ่านไม่เคยรู้จักมาก่อนหรือยังไม่เห็นไม่ชัดเจน ส่วนนี้จะเรียกว่า สาระ และภาพลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่ความคิด หรือเรื่องหรือสิ่งที่ต้องการกล่าวถึง เป็นสิ่งที่ผู้อ่านเคยรู้จักกันมาแล้วโดยประสบการณ์ตรงและอ้อม ส่วนนี้จะเรียกว่า สื่อเปรียบเทียบ สำหรับคนไทยมักมีคำกล่าวที่ว่า “อุปมาฉันใด อุปไมยฉันนั้น” อุปมา คือ สิ่งเปรียบเทียบ และ อุปไมย คือ สาระ ดังที่กล่าวแล้ว เมื่อกวีต้องการแสดงความคิดหลักหรือสสารก็นำภาพลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความคิดหลักหรือสื่อเปรียบเทียบก็จะทำให้ผู้อ่านมองเห็นหรือเข้าใจคุณลักษณะพิเศษซึ่งเป็นนามธรรมอันเป็นสสารของบทเปรียบเทียบได้ ดังตัวอย่าง ตอนพระนางมัทรีตามหาสองกุมาร ใน ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กวีใช้ความเปรียบเทียบว่า

...โอ้เจ้าดวงสุริยันจันทรทั้งคู่ของแม่เอ๋ย แม่ไม่รู้เลยว่าเจ้าจะหนีพระมารดาไปสู่พาราได
ไมรู้ที่ หรือว่าเจ้าข้ามนทีทะเลวนหิมเวศ ประเทศแดนใด ถ้ารู้แจ้งประจักษ์ใจแม่ก็จะ
ตามเจ้าจนสุดแรง...

สาระหรือความคิดหลักที่กวีต้องการเปรียบเทียบ คือ ลูก และสื่อเปรียบเทียบหรือภาพลักษณ์ที่นำไปสู่ความคิดหลัก คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ซึ่งความเปรียบดังกล่าว กวีต้องการสื่อสารว่าลูกนั้นมีความสำคัญอันยิ่งใหญ่ในชีวิตของแม่ ทั้งนี้เพราะพระอาทิตย์ พระจันทร์ ส่องแสงสว่างอันมีคุณค่ามหาศาลแก่

สรรพสิ่งบนโลก ชีวิตของลูกเป็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ ที่ส่องแสงสว่างให้แก่ผู้เป็นแม่ หากขาดไปย่อมทำให้เกิดความมืดมิด มองไม่เห็นหนทางใด วิธีการใช้ความเปรียบนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการช่วยสื่อความคิดของผู้สร้างงาน และยังสามารถส่งพลังแรงถึงผู้รับสารให้เกิดความซาบซึ้งประทับใจ อันจะนำไปสู่การเข้าถึงสารที่กวีต้องการสื่อได้ชัดเจนมากขึ้น

การสร้างจินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย โดยวิธีการใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบสามารถจำแนกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ ภาพพจน์เปรียบเทียบที่เกิดจากความคล้ายคลึงอันมีพื้นฐานมากจากการนำลักษณะร่วมของสิ่งสองสิ่งมาเปรียบเทียบ และภาพพจน์เปรียบเทียบที่เกิดจากการยกย่ายวิธีเปรียบเทียบแสดงความขัดแย้ง เพื่อให้เกิดผลเป็นพิเศษทางรูปคำและความหมาย

การใช้ภาพพจน์ด้วยการเปรียบเทียบเป็นที่นิยมของกวีมาช้านาน โดยเฉพาะการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่ามีลักษณะหรือคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเหมือนกับอีกอย่างหนึ่ง ตามตำราวรรณกรรมและวาทศิลป์ของตะวันตกเรียกว่า simile กวีไทยเรียกการเปรียบเทียบลักษณะนี้ว่า อุปมา เป็นกลวิธีที่ใช้กันมากในวรรณคดีไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิธีการอุปมาของไทยจะมีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ส่วน คือ ความคิดหลักหรือสาระ ภาพลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งนำไปสู่ความคิดหลักหรือสื่อเปรียบเทียบ ลักษณะร่วมหรือลักษณะธรรมชาติของสาระและสื่อเปรียบเทียบที่มีร่วมกันหรือคล้ายกันและคำแสดงความเปรียบเทียบ ในวรรณคดีไทยกวีเรียกวิธีการเปรียบเทียบของสองสิ่งว่าเป็นสิ่งเดียวกัน ว่า อุปลักษณ์ วิธีการนี้เกิดจากความรู้สึกว่า สาระหรือสิ่งที่เป็นความคิดหลักที่จะนำไปเปรียบกับสื่อเปรียบนั้น มีความสำคัญและมีคุณค่ามาก ถ้าจะเปรียบว่าเหมือนกับสื่อเปรียบก็ยังไม่ตรงตามที่ต้องการจึงให้เป็นสิ่งเดียวกันเสียเลย ดังตัวอย่างใน โคลงนิราศพระยาตรัง ว่า

นกแก้วรักแก้วเช่น	เรียนรัก
โคมแม่คือแก้วจัก-	ชุนี
เบญจวรรณดั่งวันซัก	ชวนชื่น
แก้วพี่เอยจักลิ	ลับแล้วแลสมร

การเปรียบเทียบด้วยอุปลักษณ์นี้ มีองค์ประกอบเช่นเดียวกับอุปมา คือมีความคิดหลักหรือสาระ ในตัวอย่างข้างต้นนี้ คือ เปรียบ นาง เป็นดั่ง แก้วตา จึงทำให้มีความหมายลึกซึ้ง เพราะมิใช่เพียงนางเหมือนแก้วตา ซึ่งอาจจะมีค่าหรือส่วนสำคัญที่ทำให้มองเห็นหรือสิ่งสำคัญที่รักยิ่งแต่เปรียบนางเป็นแก้วตาเลยทีเดียว

อุปลักษณ์อีกประเภทหนึ่งที่พบมากในวรรณคดีไทยเป็นการเปรียบเทียบ โดยละสิ่งที่เป็นความคิดหลักหรือสาระ และไม่มีคำเปรียบ “เป็น” หรือ “คือ” มีเพียงสื่อเปรียบเทียบ ดังความเปรียบที่นางแก้วกิริยากล่าวแก่ขุนแผน ว่า

เต่าเตี้ยดอกอย่าต่อให้ตีนสูง
หิ้งห้อยหรือจะแข่งแสงพระจันทร์

มิใช่ยุ้งจะมาย่อมให้เห็นชั้น
อย่าปั่นน้ำให้หลงตะลึงเงา

กวีให้นางแก้วกิริยากล่าวเปรียบเทียบตัวเองเป็น “เต่า” ว่าเตี้ยจะต่อให้สูงก็คงไม่ได้ อีกทั้งมิใช่ “ยุ้ง” จะมาย่อมให้เป็นก็จะเป็นที่น่าขบขัน นางเป็นเพียง “หิ้งห้อย” ซึ่งมีแสงเพียงน้อยนิดจะไปแข่งแสงกับ “พระจันทร์” ย่อมเป็นไปไม่ได้ กวีใช้สื่อเปรียบ “เต่า” และ “หิ้งห้อย” หมายถึง ผู้ต่ำต้อย ส่วน “ยุ้ง” และ “พระจันทร์” หมายถึง ผู้สูงส่ง

ในการเปรียบเทียบทั้งอุปมาและอุปลักษณ์นี้ ถ้ากวีเปรียบให้เกินจริง เพื่อให้เกิดทัศนะและความรู้สึกที่ลึกซึ้งจับใจ วิธีการนี้กวีไทยเรียกว่า อติพจน์ หมายถึง ข้อความ ที่กล่าวให้เกินจริง กวีไทยใช้อติพจน์ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการเน้นให้เห็นความสำคัญและสร้างพลังแห่งอารมณ์ความรู้สึกของสิ่งที่พูดให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ดังเช่น กวีกล่าวถึงความโศกเศร้าอาดูรอย่างหนักของชาวเมือง เมื่อทราบข่าวพระลอและพระเพื่อนพระแพงสิ้นพระชนม์ว่า มีเสียงร่ำไห้จากราชภรรยาทุกบ้านเรือน แผ่นดินดูเหมือนจะคว่ำหรือถล่ม ทุกแห่งหนมืดมิด ไม่เห็นเดือนเห็นตะวัน มองไปแห่งใดก็มีแต่น้ำตาของราชภรรยาท่วมเมือง ดังใน ลิลิตพระลอ ว่า

เสียงให้ทุกราชภรรยาให้	ทุกเรือน
ออกแผ่นดินดูเหมือน	จักขว่า
บเห็นตะวันเดือน	ดาวมืด มัวนา
แลแห่งใดเห็นน้ำ	ย่อมน้ำตาคน

การเปรียบเทียบแบบอุปมาและอุปลักษณ์นี้ยังเป็นพื้นฐานให้เกิดภาพพจน์ ซึ่งกวีไทยเรียกว่า บุคคลวัต หรือ บุคคลาธิษฐาน กวีใช้วิธีเปรียบเทียบด้วยการสมมุติให้สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ได้แก่ พืช สัตว์ สิ่งของ หรือความคิดที่เป็นนามธรรมให้มีสติปัญญา อารมณ์ หรือกิริยาเยี่ยงมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผลกระทบอารมณ์และความคิด และให้ภาพที่งดงามกว่าการใช้ภาษาอย่างตรงไปตรงมา การใช้ภาพพจน์บุคคลวัตของกวีไทยมักนิยมให้ธรรมชาติรับรู้และมีความรู้สึกร่วมไปด้วย ใน ทวาทศมาส กวีเปรียบเทียบให้ธรรมชาติมีอารมณ์เยี่ยงมนุษย์ โดยกำหนดให้โคกเศร้าวร่วมกับตน ดังความกล่าวดังสัตว์น้ำนานาพันธุ์มีอารมณ์สะท้อนใจร่วมเป็นทุกข์ เดือดร้อนใจร่วมกับกวี ว่า

แสนสัตว์น้ำเนกถ้วน	แสนสินธุ์
ทุกซบ้นดาลไฟฟอน	ชวยเศร้า
วันเจียรสุดาพิณฑ์	พักเตรศ
แสนสุขเมรุม้วนเข้า	ดังลาญ

นอกจากจะกำหนดให้ธรรมชาติและความคิดแสดงออกปฏิกิริยาเยี่ยงมนุษย์แล้ว กวียังใช้กลวิธีการประพันธ์ด้วยการเจรจาหรือกล่าวกับ พืช สัตว์ สิ่งของ ความคิดที่เป็นนามธรรม ตลอดจนบุคคลที่ถึงแก่กรรมไปแล้วหรือบุคคลที่มีได้ปรากฏตัวอยู่ในที่นั้นเสมือนว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือปรากฏอยู่ในที่นั้นด้วย ภาพพจน์ลักษณะนี้เรียกว่า สมมุติภาพ ดังเช่นตอนพระรามคร่ำครวญถึงนางสีดาได้กล่าวฝากลมให้ชวนส่งข่าวของตนถึงนาง ดังความใน ราชราพิลาปคำฉันท์ ว่า

วายุเร่งเร็วพ่นแปร ไปบอกกิตติแก่
นุชว่าเริ่มพเนจรหา

การเจรจากับสิ่งที่ไม่มีชีวิตช่วยเพิ่มสีสัน และเป็นศิลปะแห่งการแสดงอารมณ์ อันซับซ้อนและละเอียดอ่อนของมนุษย์ ดังความข้างต้นกวีแสดงให้เห็นความห่วงหาอาลัยอาวรณ์ของพระรามที่ต้องพลัดพรากจากนางสีดา โดยสมมุติให้ลมเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตสามารถรับรู้และแจ้งข่าวของตน ซึ่งกำลังรอนแรมหานางอยู่ได้

การใช้ภาพพจน์ของกวีมีการพัฒนามากขึ้น และมีแง่มุมละเอียดต่าง ๆ กัน แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความสัมพันธ์กันกับภาพพจน์ที่เข้ามาแต่เดิม โดยเฉพาะภาพพจน์อุปลักษณ์ได้เป็นพื้นฐานให้เกิดภาพพจน์ที่เรียกว่า นามนัย คือ การใช้คำหรือวลีที่บ่งลักษณะหรือคุณสมบัติของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาแสดงความหมายแทนสิ่งนั้นทั้งหมด ดังเช่นใน ลิลิตตะเลงพ่าย กวีกล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยอยุธยา ว่า

...พระมหินทรได้สมบัติ เสียเศวตรัถยงษา ศรีอยุธยาพินาศ จึงบรมราชปิตุรงค์
ทรงสืบเสวยศวรรยศ ฝ่ายประเทศกูร์รัฐ ภูลพิบัติปีธา นักพระคัมภีร์มารบ โรมพิภพชิงฉัตร...

กวีได้กล่าวถึงเหตุการณ์ของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งถึงคราพินาศแก่พม่าในสมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช และสมเด็จพระมหาธรรมราชาทรงปกครองบ้านเมืองต่อมา ฝ่ายประเทศกูร์รัฐหรือกรุงกัมพูชาเห็นไทยมีศึกกับแผ่นดินอื่นมักยกทัพมาตีซ้ำ การอธิบายเนื้อความข้างต้นกวีใช้กลศิลป์ประกอบโดยใช้คำว่าเสีย “เศวตรัถย” หรือชิง “ฉัตร” ซึ่งคำนี้มีลักษณะเด่นคือ เป็นชื่อเครื่องสูงชนิดหนึ่งที่ใช้แสดงพระอิศริยยศของพระมหากษัตริย์ มาสื่อแสดงความหมายแทนราชสมบัติของพระเจ้าแผ่นดิน

นอกจากนี้กวียังใช้ภาพพจน์เป็นสื่อแสดงความหมายพิเศษในตัวเองใหม่ โดยยังคงมีพื้นฐานมาจากการนำลักษณะร่วมของสองสิ่งมาเปรียบเทียบ ซึ่งภาพพจน์ลักษณะนี้เรียกว่า “การพาดพิง” หมายถึงการกล่าวถึงเรื่องอื่นนอกจากเรื่องที่เขียน เช่น กล่าวถึงบุคคล เหตุการณ์ นิทานหรือวรรณคดี กลวิธีการพาดพิงนี้เป็นการ

แสดงความรอบรู้ของกวี และกวีมักคิดว่าผู้อ่านจะมีพื้นความรู้ร่วมกับตน รวมถึงมีความรู้เกี่ยวกับขนบวรรณคดีที่ใช้กันอยู่ทั่วไป ตลอดจนมีความสามารถที่จะเข้าถึงเรื่องที่นำมาพาดพิงได้ด้วย

ในแง่ของการอธิบายความ กวียังคงใช้การพาดพิงมาประกอบข้อความ หรือเรื่องราวตอนนั้น ๆ เพื่อช่วยสร้างเสริมความเข้าใจหรือทำให้บทประพันธ์นั้นมีความชัดเจนมากขึ้น ดังใน สังข์ทอง ตอนนางยักษ์พันธุรัต จะรับพระสังข์ไว้เลี้ยง ไหร่ได้ตัดทานโดยไว่กล่าวเทียบกับเรื่องพระรถเมรี ว่า

มนุษย์กับยักษ์จะรักกัน	ห้ามปรามกวดขันเป็นหนักหนา
เหมือนหนึ่งดูเหว่าเหล่ากา	เลี้ยงรักษาได้เมื่อไรมี
ทำนองเมรีกับพระรถ	ลักหยูกยาหมดแล้วลอบหนี
โหมยงเหมือนองค์เมรี	รับมาน่าที่จะวายปราณ

ภาพพจน์ที่กวียกย่ายวิธีเปรียบเทียบแสดงความขัดแย้ง เพื่อให้เกิดผลเป็นพิเศษทางรูปคำและความหมาย เป็นการใช้คำที่มีความหมายไม่สอดคล้องและดูเหมือนจะขัดแย้งกันมารวมไว้ด้วยกัน เรียกว่า ปฏิพจน์ ดังเช่นใน ขุนช้างขุนแผน ตอนนางทองประศรีพาพลายงามไปหาขุนแผนในคุกพลายงามอยากอยู่กับพ่อ ขุนแผนกล่าวว่

ขุนแผนว่าจะอยู่ดูไม่ได้	ในคุกใหญ่ยากแค้นมันแสนเข็ญ
เหมือนกับนรกตกทั้งเป็น	มิได้เว้นโทษทัณฑ์สักวันเลย

กวีใช้คำที่มีนัยขัดแย้งกันระหว่าง “ตกนรก” กับ “ทั้งเป็น” มาใช้ควบกัน ซึ่งการตกนรกนั้น ตามความเชื่อจะเกิดขึ้นเมื่อตายไปแล้ว ลักษณะการเล่นภาษานี้เพื่อนเน้นอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งความขัดแย้งนัยหมายถึงความทุกข์ยากแสนสาหัสที่ได้รับขณะมีชีวิตอยู่

วิธีเปรียบเทียบด้วยการใช้ภาพพจน์ดังกล่าวมาทั้งหมด เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่มีคุณลักษณะพิเศษที่เอื้อต่อการสร้างงานของกวี โดยเฉพาะการใช้สร้างจินตภาพแก่ผู้อ่านและการสร้างสุนทรียให้แก่งานประพันธ์ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง ตลอดจนสร้างพลังกระแทกอารมณ์ความรู้สึกได้เด่นชัดกว่าการใช้ถ้อยคำธรรมดา ความงามทางวรรณศิลป์และความรู้สึกนึกคิดที่แฝงไว้ในรูปของการใช้ภาพพจน์ จึงเป็นความพิเศษและมีคุณค่าสำหรับกวีหรือผู้ประพันธ์และผู้อ่าน สิ่งที่จะเป็นชนบททางการประพันธ์ในวรรณคดีไทยสืบมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

ชนบทการสร้างจินตภาพเป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่าต่อการสร้างงานของกวี ซึ่งอาจใช้ทั้งการบรรยายและพรรณนา และการใช้ภาพพจน์เป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดภาพในความคิดคำนึงของผู้อ่าน และการสื่อความคิดหรือสารในบทประพันธ์ รวมถึงการแสดงอารมณ์ที่ลึกซึ้งตลอดจนการสื่อความในใจที่ไม่ต้องการบอก

กล่าวตรง ๆ และการศึกษาวิธีการสร้างงานหรือขนบการสร้างจินตภาพของกวียังเป็นรากฐานสำคัญของผู้อ่านที่จะใช้ในการตีความวรรณคดี ตลอดจนมองเห็นกลวิธีของการสร้างสรรค์ผลงานของกวี อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในกระบวนการสร้างสรรค์และการนำเสนอความคิดของกวีได้มากขึ้น

การสืบทอดจินตภาพของกวี

วรรณคดีเป็นศิลปกรรมชนิดหนึ่งเกิดขึ้น เพื่อความสำเร็จอารมณ์ของมนุษย์ในสังคมซึ่งศิลปกรรมทุกประเภทต้องอาศัยเนื้อหาและวัสดุ เนื้อหานั้นได้จากชีวิตมนุษย์ ส่วนวัสดุที่ใช้แตกต่างกันไป เช่น จิตรกรรมใช้เส้นและสี ดนตรีใช้เสียงและจังหวะ สำหรับวรรณคดีมีวัสดุ คือ ภาษา ซึ่งมีเสียง จังหวะ และความหมาย มาเป็นสื่อแสดงออกถึงความคิด ความรู้สึก และอารมณ์สะท้อนใจให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับรสสุนทรีย์ ในการแสดงออกดังกล่าวนี้เกิดจากจินตนาการหรือความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ โดยสร้างขึ้นจากความทรงจำหรือการระลึกได้จากสิ่งที่เคยพบเห็นในชีวิต อันเป็นการสร้างงานหรือสร้างสรรค์ ซึ่งมีได้มีความหมายเพียงการดำเนินวิธีการแต่งหรือวิธีทำให้เกิดเป็นศิลปกรรมเท่านั้น แต่ต้องมีความสามารถนึกเป็นมโนภาพ หรือสร้างจินตภาพ อันเป็นการรำลึกถึงประสบการณ์ในอดีตมาถ่ายทอด หรือสร้างเป็นภาพให้เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน

ในการรับรู้ของกวีมีลักษณะพิเศษกว่าคนอื่น ๆ ตรงที่มีประสาทสัมผัสต่าง ๆ ไว ทั้งทางสัมผัสและอารมณ์สามารถมองเห็นสิ่งธรรมดาที่สุดไม่ว่าจะเป็นท้องฟ้า ทะเล แสงแดด เป็นสิ่งที่มีความหมายต่อกวีได้หรือสิ่งที่หลายคนเห็นเป็นปกติ เช่น คลื่นลมในทะเล พระอาทิตย์ยามเย็น ดอกไม้มีกลิ่นหอม กวีก็อาจจะมองและรับรสสะท้อนใจจากธรรมชาตินั้น ๆ มาถ่ายทอดเป็นเรื่องของความงาม ความเศร้า ความสุขหรือเป็นเรื่องที่นำมาขบคิดได้ เพราะกวีมิได้เพียงมอง ฟัง หรือได้กลิ่น ฯลฯ เท่านั้น แต่รับรู้ด้วยใจจึงเห็นมากกว่าคนอื่น จากนั้นกวีจะใช้คุณสมบัติพิเศษ คือ พลังจินตนาการสร้างสรรค์สิ่งที่รับรู้ให้ละเอียดลึกซึ้ง ชับซ้อนหรือกว้างไกลมากขึ้น เมื่อเกิดเป็นภาพเด่นชัดขึ้นในใจของกวีแล้ว กวีต้องใช้ฝีมือในการประพันธ์ถ่ายทอดให้ผู้อ่านรับรู้เท่ากับการทำให้สิ่งที่ใจจินตนาการขึ้นแล้ว ไปปรากฏเป็นภาพดังเห็นด้วยตาของผู้รับสารอีกที

ในการสร้างจินตภาพเพื่อสร้างบรรยากาศและเห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น กวีจะต้องใช้จินตนาการจากสิ่งที่ตนเคยประสบมาขยายสิ่งที่รับรู้ด้วยใจให้มีรูปร่าง มีมี มีกลิ่น มีรสชาติ ฯลฯ มุ่งให้เห็นภาพในจิตใจมากกว่าสื่อแสดงทัศนะหรืออารมณ์สะท้อนใจอย่างใด การสร้างจินตภาพนี้กวีไทยมีการสืบทอดอันหมายถึงการสืบทอดและการสร้างใหม่ รวมถึงการนำจินตภาพเดิมไปใช้ในบริบทใหม่ การศึกษาการสร้างจินตภาพดังกล่าวจะทำให้เห็นวิถีคิดในการสร้างงานของกวี

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (๒๕๑๙ : ๖๔-๖๕) ได้รวบรวมไว้ว่า การศึกษาจินตภาพในกวีนิพนธ์ ทำให้เห็นถึงการสร้างจินตภาพของกวีไทยนั้นมีความสืบเนื่องเป็นพลวัต กล่าวคือ มีการสืบทอด การสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ และการสร้างสรรค์ในกระบวนการสืบทอดหรือการนำจินตภาพเดิมมาใช้หรือสร้างใหม่

๑. การใช้จินตภาพเดิมในบริบทใหม่

วิธีนี้เป็นการนำจินตภาพเดิมมาใช้ในบริบทหรือสภาวะการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยจินตภาพนั้นมีความหมายคงเดิม แต่ความหมายตามบริบทเปลี่ยนไป เช่น การสื่อภาวะความทุกข์โศกอันเนื่องมาจากการพลัดพรากจากนางอันเป็นที่รัก กวีใช้จินตภาพน้ำตาตกเป็นเลือด ดังใน โคลงกำสรวล ว่า

พระไต่บาราศแก้ว	กุมาร
มาย่านขวางขวางกาย	ดั่งนี้
จากมาเลือดตาตก	เดมย่น
เดมย่นบรู๊ก็	ถั่งแถม

จินตภาพน้ำตาเป็นสายเลือด กวีได้เพิ่มรายละเอียดว่าน้ำตาซึ่งไหลเป็นเลือดนั้นไหลท่วมเมืองจนทำให้ล่มม้วยเมืองหาย และนำมาใช้ในบริบทใหม่ อันเป็นเรื่องราวแห่งความสูญเสียของกรุงศรีอยุธยา ดังความในบท "ไอ้อุญาย่างฟ้า" ใน กวีศรีอยุธยา ของอังคาร กัลยาณพงศ์ ว่า

พระศรีสรรเพชญ์นั่งกลิ้ง	กลางดิน
แรงหมู่หมากากิน	ฟากฟ้า
ชลเนตรเจตมูตริน	เป็นเลือด
นองหลากไหลล้าหล้า	ล่มม้วยเมืองหาย

๒. การดัดแปลง

วิธีนี้เป็นการนำเนื้อความหรือข้อความใดข้อความหนึ่งมาดัดแปลง เพื่อสื่อสารหรือความหมายใหม่ เช่น การนำแนวคิดเรื่องศิลปะของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ที่กล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของงานศิลปะว่า สามารถดำรงอยู่ยั่งยืนกว่าชีวิตมนุษย์มากนัก ว่า "ศิลปะยืนยาว ชีวิตสั้น" มาดัดแปลง เพื่อแสดงการขาดไร้จิตสำนึกหรือคุณค่าแห่งความดีงามของมนุษย์ ซึ่งมีเหตุมาจากความโลภปรากฏในรูปของการค้าศิลปะวัตถุ ดังความในบท "นิราศหิน" ในฤดีกาล ของ ไพโรจน์ ไขว่งาม ว่า

ไอ้ศิลปะอมตะด้วย	ความหลง ใจนฤ
ความโลภอมตะคง	คู่หล้า
คนรักร่วมธำรง	อนุรักษ์ ท่านฤ
ความโลกกำหนดค้า	จัดข้าออกขาย
เสียดายหยาดเหงื่อผู้	พิริยะ
ท่านดัดปลบลงขณะ	อดีตนั้น
ไปรู้อารยะ	เงินรุ่ง เรื่องเคย
ศิลปะอายุสั้น	โลกนั้นยืนยาว

กวีมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับศิลปะดังกล่าว โดยนำแนวคิดเรื่องศิลปะของศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ที่กล่าวว่า “ศิลปะยืนยาว ชีวิตสั้น” มาดัดแปลงโดยปรับเปลี่ยนความเป็นตรงกันข้ามเพื่อสื่อถึงความโลกของมนุษย์ ว่า “ศิลปะอายุสั้น โลกนั้นยืนยาว”

๓. การล้อเลียน

วิธีนี้เป็นการนำตัวบทเดิมมาแต่งใหม่ด้วยการล้อ เพื่อสื่อสารหรืออารมณ์ที่ต่างจากเดิม เช่น โคลงโลกนิติ ที่ว่า

ผลเค็เมื่อสุกไซ้	มีพรรณ
ภายนอกแดงดูฉ้น	ขาดป้าย
ภายในย้อมแมลงวัน	หนอนบ่อน
ดูดังคนใจร้าย	นอกนั้นดูงามฯ

มาสร้างใหม่โดยหักมุมด้วยการล้อเลียนในความตอนท้าย เพื่อสื่ออารมณ์ขัน ใน โคลงโลกนิติจำแลง

ว่า

ผลเค็เมื่อสุกไซ้	มีพรรณ
ภายนอกแดงดูฉ้น	ขาดป้าย
นางเอกภาพยนตร์อัน	สวยสุด
แท้ที่จริงเป็นหม้าย	ลูกตั้งแปดคนฯ

๔. การพาดพิง

วิธีนี้เป็นการนำตัวบทอื่นอาจเป็นอนุภาค ตัวละคร หรือวรรคทองในวรรณคดีมาใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารให้แก่ตัวบทใหม่ โดยอาจจำแนกลักษณะการนำมาใช้ได้ ๒ ลักษณะ คือ การนำตัวบทในวรรณคดีมาอ้างหรือพาดพิงถึงโดยตรงเพื่อเป็นสื่อแสดงสารและอารมณ์ และ การพาดพิงตัวบทเดิม แล้วปรับเปลี่ยนเนื้อความ เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดทางปรัชญาค่านิยมหรือบริบททางสังคมร่วมสมัย

การพาดพิงโดยนำตัวบทในวรรณคดีมาอ้างหรือพาดพิงถึงโดยตรง เพื่อเป็นสื่อแสดงสารและอารมณ์ เช่น การพาดพิงถึงวรรคทองจากเสภาขุนช้างขุนแผน ดังความในบท “ราบพนาสูร” ใน เพียงความเคลื่อนไหวของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้นำข้อความที่แสดงอารมณ์ความรู้สึกโศกมาพาดพิงโดยตรงเพื่อสื่ออารมณ์ ว่า

แม่ไม้เจ้าเอ๋ยเคยรักดอก	จะร่วงออกจากอกก็อกสัน
นางแย้มแย้มยิ้มริมอาร์ญ	ตระหนกขวัญวันไหวไม่ยิ้มแย้ม
(นางแย้มแย้มยิ้มอยู่ริมไพร	เหมือนที่ไร้ฝ่ายพิมเจ้ายิ้มแย้ม)
ซ่อนซู้ซู้ซ่อนซรร	ก็จะซ่อนดอกไม้ไม่แฉล้ม
(ซ่อนซู้ซู้ซ่อนซรร	เหมือนเราซ่อนเป็นซู้คู่แฉล้ม)
ซ่อนกลืนเก็บกลืนไม่กลืนแกม	มาเสียบแซมหน้าคพลลั้วมัว
(ซ่อนกลืนส่งกลิ่นประทีนแกม	เหมือนกลืนแกมโถมยงเมื่อส่งตัว)

ไพโรวินทร์ ขาวงาม พาดพิงถึงความเดิมที่สื่อถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่งและสัตว์โลกมาปรับเปลี่ยน เพื่อสื่อความหมายใหม่เป็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของวงการศาสนา ซึ่ง “หย่อย” หรือเสื่อมโทรมลงเพราะการ “บิดเบือน” ล่อหลอกให้ฆราวาสหลงศรัทธาเพื่อเป็นหนทางไปสู่การแสวงหาวัตถุเงินทอง ดังความใน คำใดจะเฮ้ยได้ตั้งใจ ว่า

ใดใดในโลกล้วน	อนิจจัง
แม้แต่ศาสนายัง	หย่อยได้
ทำบุญนอมบั้ง	เบือนบิด
หลอกศรัทธากราบไหว้	วัดร้างว่างธรรม

วิธีการพาดพิงนี้ช่วยเพิ่มความน่าสนใจให้แก่ตัวบทใหม่ แล้วยังเป็นการนำความหมายเดิมมาเล่นเพื่อเพิ่มน้ำหนักให้แก่สารที่ต้องการสื่อให้มีความเข้มข้น รวมถึงเป็นการแสดงความสามารถในการปรับแต่งต่อความ

การศึกษาการสร้างจินตภาพซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการแต่งงานประพันธ์ทุกชนิด เป็นสื่อแสดงถึงพลังของภาษาวรรณศิลป์เป็นสำคัญ อันเปรียบเสมือนชีวิตของการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ นอกจากจะสร้างพลังแห่งการสื่อสารแล้วยังแสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการสร้างงานของกวีไทยที่หยิบยืมตัวบทเดิมมาปรุงแต่งดัดแปลงปรับเปลี่ยน หรือนำมาสร้างเป็นตัวบทใหม่ ในหลากหลายมิติ เพื่อสื่อความคิดในแบบใหม่ ๆ อันเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ไม่รู้จบ

บทที่ ๓

ภาษาจินตภาพของการสื่ออารมณ์ในบทกวีของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

กวีนิพนธ์ไทยเป็นรูปแบบการประพันธ์ที่เกิดขึ้นและมีระยะเวลาสืบทอดมายาวนานนับแต่โบราณกาล เป็นการสรรค์สร้างวรรณกรรมให้ไพเราะงดงาม เปี่ยมด้วยวรรณศิลป์ที่แสดงถึงมรดกทางปัญญาซึ่งสั่งสมและสืบเนื่องมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน ไม่ว่ายุคใด สมัยใด กวีนิพนธ์ไม่เคยขาดหายจากวัฒนธรรมของไทย หากแต่เป็นการปรับเปลี่ยนบทบาทให้เข้ากับยุคสมัยของสังคม ด้วยความคิดและภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์ของกวีร่วมสมัย

กุสุมา รัชชมณี (๒๕๔๙ : ๑๓๔) ได้กล่าวไว้ในการสร้างจินตภาพในหนังสือ สรุปได้ว่า ในงานวรรณกรรมวรรณคดีมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ที่ความคิดและอารมณ์ที่ซับซ้อน การแสดงออกซึ่งสิ่งที่เป็นนามธรรมเหล่านี้ต้องอาศัยจินตภาพเป็นสื่อ ทั้งในแง่ของผู้สร้างสรรค์และผู้เสพงาน ทั้งนี้เพราะจินตภาพ (Poetic image) เป็นภาพในใจของผู้อ่านที่เกิดจากการใช้ถ้อยคำของกวีซึ่งถ่ายทอดหรือสร้างภาพเพื่อสื่อความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่เกิดจากประสาทสัมผัส ได้แก่ ร้อน หอม เปรี้ยว เป็นต้น เพื่อสื่ออารมณ์ เช่น ความรัก ความโกรธ ความเสียใจและ เพื่อสื่อความคิด เช่น ความดี ความถูกต้อง ความชั่ว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นนามธรรม กวีหรือผู้เขียนนำมาสร้างให้เป็นรูปธรรมหรือให้บังเกิดขึ้นเป็นภาพในความคิดของผู้อ่าน

จินตภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญในการประพันธ์มาตั้งแต่โบราณ เนื่องจากเป็นสื่อที่ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพที่ชัดเจนมากขึ้น และเชื้อให้กวีสร้างสุนทรียภาพและสุนทรียรสในงานประพันธ์ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง ซึ่งนับเป็นหัวใจของกวีนิพนธ์ ทั้งในแง่ของความงดงามและการสื่อความหมาย รวมทั้งยังเป็นเสมือนสมุดบันทึกความรู้สึกและความคิดของกวี รวมทั้งคุณค่าหรือความงามทางด้านวรรณศิลป์อีกด้วย

จากการวิเคราะห์ของผู้ศึกษาทำให้ทราบว่า เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ สร้างสรรค์วรรณกรรมของเขาโดยมีพื้นฐานมาจากสิ่งต่าง ๆ เช่น ภูมิหลังของชีวิตวัยเด็กจากชนบท ความซาบซึ้งในวรรณคดีและดนตรีไทย รวมทั้งประสบการณ์จากการเป็นนักกลอนและการได้ศึกษาธรรมะ ทั้งหมดที่กล่าวนี้ผสมผสานกันเข้าจนทำให้บทหรือกรองของเนาวรัตน์เกิดความไพเราะและงดงาม

ทางด้านรูปแบบชั้นลักษณะ พบว่า เนาวรัตน์แต่งคำประพันธ์โดยดำเนินตามรูปแบบชั้นลักษณะของกวีโบราณอย่างเคร่งครัด บทหรือกรองระยะแรก ๆ มีเนื้อหาเกี่ยวกับอารมณ์ส่วนตัว เช่น ความรัก ความเพ้อฝัน ความงดงามของธรรมชาติ ส่วนหนึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะ ต่อมาเมื่อมีความคิดและประสบการณ์มากขึ้น เนาวรัตน์จึงหันมานำเนื้อหาวรรณกรรมทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

ในด้านจินตภาพ พบว่า เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ มีความสามารถในการเลือกใช้คำได้อย่างไพเราะเหมาะสม นิยมใช้ถ้อยคำที่มีเสียงอ่อนหวาน นุ่มนวล มีลีลาจังหวะคล้ายดนตรี มีการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ

และสอดแทรกด้วยบทกวีโบราณ คติปรัชญาธรรมะ รวมทั้งให้ความรู้ด้านคติชนวิทยา การพรรณนาประกอบด้วยโวหารอุปมาอุปไมย ตลอดจนใช้สัญลักษณ์อันก่อให้เกิดความคิดและความงดงามควบคู่กันไป

เมื่อเปรียบเทียบวรรณกรรมร้อยกรองของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กับกลอนของสุนทรภู่ จะเห็นได้ว่า บทกวีของเนาวรัตน์มีลักษณะอันหลักเกณฑ์ที่เป็นไปตามแบบกวีโบราณ มีสัมผัสในทุกวรรคทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ ส่วนสัมผัสนอกก็เป็นระบบสม่ำเสมอ ส่วนลักษณะกลอนมีจำนวนคำไม่คงที่ จำนวนคำในวรรค จะมีตั้งแต่ ๗-๙ คำ เนาวรัตน์ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความรัก ความลุ่มหลงในธรรมชาติ และสะท้อนสภาพสังคมในเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ซึ่งมีรูปแบบในการใช้จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ได้อย่างเด่นชัด การที่จะสร้างจินตภาพในบทร้อยกรองต่าง ๆ นั้น การใช้คำเพื่อแสดงอารมณ์อย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอต่อการสร้างความรู้สึกหรือจินตนาการให้กับผู้อ่านได้ ดังนั้นผู้แต่งหรือกวีส่วนใหญ่จึงมักจะใช้สำนวนเปรียบเทียบ ที่มีทั้งสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมเพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการเห็นภาพและเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกตามที่กวีต้องการสื่อเพื่อเป็นการบอกเล่าเรื่องราวหรือพรรณนาสิ่ง ๆ นั้นให้ชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายขึ้น

จากการศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ พบว่าบทร้อยกรองของเนาวรัตน์มีคุณค่าทางสุนทรียภาพในด้านการเล่นคำ เล่นเสียงวรรณยุกต์ การใช้คำที่เรียบง่าย การสื่อความหมายให้ลึกซึ้งกินใจ รวมทั้งการใช้กวีโวหาร ทั้งอุปมาอุปไมย อติพจน์ และ บุคคลาธิษฐาน

กุหลาบ มลลิกะมาส (๒๕๑๙ : ๑๖๔-๑๖๗) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่สร้างความไพเราะงดงามให้แก่อร้อยกรองและจุดประสงค์ของการใช้ภาพพจน์ได้แก่

๑. คำที่เลือกสรรใช้ คำในบทร้อยกรองโดยทั่วไปมักจะไม่ใช่คำตาย ๆ พื้น ๆ แต่เป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้งสะท้อนอารมณ์
๒. เสียงเสนาะ เป็นคุณสมบัติสำคัญที่จะทำให้ร้อยกรองนั้น ๆ งดงามในความรู้สึกของผู้อ่าน เสียงเสนาะมีขึ้นได้ด้วย
 - ๑.สัมผัส
 ๒. ลีลาจังหวะ
 ๓. การเลียนเสียงธรรมชาติ
 ๔. การเล่นคำ
๓. ความหมายอันไพเราะกินใจ อาจเกิดได้ด้วยกลวิธีต่าง ๆ
 ๑. การใช้คำที่มีเสียง และความหมายที่ไพเราะเป็นพิเศษ
 ๒. การใช้กวีโวหาร

จุดประสงค์ของการใช้ภาพพจน์

๑. ภาพพจน์ให้ความสำเร็จอารมณ์ คือ ภาพพจน์ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้ใช้ความคิดและจินตนาการ ซึ่งอาจเปรียบได้กับการที่เราได้ก้าวออกจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่ง มีความเคลื่อนไหวตื่นตัว ไม่เฉยชาซึมเซาในระหว่างติดตามอ่าน ได้สังเกตเห็นสิ่งที่เหมือนกันและสิ่งที่ต่างกัน
๒. ภาพพจน์ทำสิ่งที่ป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมขึ้น การใช้ภาพพจน์เป็นการช่วยให้ผู้อ่านนึกเห็นเป็นภาพได้ชัดเจนขึ้น ซึ่งเท่ากับว่าทำให้วรรณคดีวรรณกรรมร้อยกรองต่าง ๆ เข้าสู่ประสาทสัมผัสและการรับรู้โดยตรง ได้ร่วมมีประสบการณ์ จึงทำให้เข้าถึงและเข้าใจวรรณคดีวรรณกรรมร้อยกรองนั้นได้ดียิ่งขึ้น
๓. ภาพพจน์ให้ความเข้มข้นทางอารมณ์มากขึ้น ด้วยการให้ความแตกต่าง ความขัดแย้ง ความเหมือน ความผลน และทัศนคติที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด
๔. ภาพพจน์ช่วยให้กล่าวค่าน้อยแต่ได้ความมาก ทั้งนี้ด้วยลักษณะการบังคับทางฉันทลักษณ์ที่กำหนดจำนวนคำ สัมผัส หรือครุ-ลหุ ดังนั้นกวีจึงต้องสรรคำมาใช้ให้สามารถจัดวางลงในตำแหน่งนั้นอย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันก็ต้องได้เนื้อความหรือความหมายตามที่ต้องการด้วย เพื่อให้สามารถสื่อความและสื่ออารมณ์ได้

ภาพพจน์ คือ การใช้ภาษาอย่างมีศิลปะ เพื่อสร้างภาพให้เกิดขึ้นในใจของผู้ฟัง ผู้อ่าน ซึ่งพระยาอนุมานราชธน (๒๕๐๗ : ๑๙๙) ได้กล่าวถึงการใช้ภาพพจน์ต่าง ๆ จำนวน ๙ ชนิด ดังนี้

๑. อุปมา (simile) หมายถึง การเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งให้เหมือนหรือคล้ายกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยพ้องเสียงที่รูปสมบัติหรือลักษณะสมบัติเป็นสำคัญ โดยใช้คำต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคำเชื่อม เช่น กล ดัง ดุจ ประดุจ ประหนึ่ง เล่ห์ ประเล่ห์ เพียง ถนัด ละม้าย แม่น เหมือน เจก เช่น เจกเช่น ราว รวกับ เป็นต้น
๒. อุปลักษณะ (metaphor) หมายถึง การเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งว่ามีคุณสมบัติร่วมกับหรือเช่นเดียวกับอีกสิ่งหนึ่ง ทั้งนี้โดยพ้องเสียงที่คุณสมบัติมีใช้รูปสมบัติ การใช้โวหารภาพพจน์ชนิดนี้อาจใช้คำเปรียบ เป็น คือ เท่า เท่ากับ หรือไม่มีคำเปรียบก็ได้
๓. สัญลักษณ์ (symbol) หมายถึง การนำสภาพหรือลักษณะของสิ่งหนึ่ง ใช้แทนหรือเป็นตัวแทนของอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องการกล่าวถึง การเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ นั้นต้องผ่านการวิเคราะห์และตีความ หรือดูบริบทที่แวดล้อมจึงจะสามารถเข้าใจสัญลักษณ์นั้นได้ โดยทั่วไปแล้วกวีหรือผู้ประพันธ์จะสร้างสรรค์หรือนำสัญลักษณ์ต่าง ๆ มาใช้จากสิ่งต่อไปนี้ เช่น วัตถุสิ่งของ กิริยาท่าทางอาการ สถานการณ์ สี ธรรมชาติ ดอกไม้ ต้นไม้ สัตว์ หรือเครื่องหมายต่าง ๆ เป็นต้น

๔. บุคคลวิัต (personification) หมายถึง การทำสิ่งที่ไม่ใช่คน ให้มีความรู้สึกนึกคิดอย่างคน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความรู้สึกประทับใจ มีอารมณ์สะเทือนใจหรือให้ภาพที่งดงามเป็นภาษาากวี มากกว่า การใช้ภาษาอย่างตรงไปตรงมา
๕. สมมุติภาวะ (apostrophe) เป็นภาพพจน์ประเภทหนึ่งกำหนดให้ผู้เขียนหรือบุคคลในเรื่องกล่าว ถ้อยคำเจรจากับสิ่งที่มีชีวนุษย์ อาจจะเป็นสถานที่ สิ่งของ สัตว์ ต้นไม้ ดอกไม้ ความคิด นามธรรม ใด ๆ บุคคลที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือไม่มีตัวตนอยู่ในสถานที่แห่งนั้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับบุคคลวิัต แต่สมมุติภาวะกำหนดให้ตัวละครในเรื่องพูดเจรจากับสิ่งถูกสมมุตินั้นได้ด้วย
๖. อติพจน์ หรือ อธิพจน์ (hyperbole) หมายถึง การกล่าวเกินจริงภาพพจน์ชนิดนี้เกิดจากความคิด ของกวี ที่ต้องการย้ำความรู้สึกที่มีต่อความหมายนั้นให้เห็นเป็นเรื่องสำคัญหรือยิ่งใหญ่ กวีมักใช้ในการ พรรณนาอารมณ์ เช่น รัก โศก ให้ผู้ฟังผู้อ่านซาบซึ้งประทับใจด้วยการใช้ถ้อยคำเกินจริง
๗. ปฏิพจน์ (oxymoron) หรือบางตำราเรียกว่า วิภาษ หมายถึง กล่าวถ้อยคำหรือวลีที่มีความหมาย ไม่สอดคล้อง ขัดแย้ง หรือตรงข้ามกัน นำมารวมกัน หรือเข้าคู่กันเพื่อให้เกิดความหมายใหม่หรือมี ผลทางอารมณ์เป็นพิเศษ คำที่นำมาเข้าคู่กันนั้นมองไม่เห็นความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นจริงตามที่ กล่าวนั้น
๘. นามนัย (metonymy) หมายถึง การใช้คำหรือวลีแทนสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีลักษณะเด่นหรือมี ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสิ่งที่แทนนั้น อาจจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้ ทั้งนี้เพื่อให้เห็น ภาพลักษณ์เป็นรูปธรรมมากขึ้น นอกจากนี้ยังใช้เปรียบเทียบเพื่อแสดงความแตกต่างที่ชัดเจนอีก ด้วย
๙. สัทพจน์ (onomatopoeia) หมายถึง ภาพพจน์ที่เกิดจากการเลียนเสียงธรรมชาติ เป็นวิธีหนึ่งที่กวี หรือนักประพันธ์ เลือกใช้ในการถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกของตนออกมาในบทประพันธ์ เพื่อให้ ผู้อ่านผู้ฟังได้เกิดมโนภาพที่ชัดเจน แฝงไว้ด้วยนัยแห่งเสียงและอารมณ์ของบทประพันธ์

เนาวรัตน์ ได้ใช้ศิลปะของการสร้างภาพพจน์สร้างจินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านเกิดภาพ ขึ้นในใจและรับรู้อารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ไปกับกวี งานศิลปะทุกชนิดก่อให้เกิดรสขึ้นในใจของผู้ชมผู้อ่าน กวี นิพนธ์เป็นศิลปะชนิดหนึ่งซึ่งสิ่งที่อยู่ในงานศิลปะคืออารมณ์ที่กวีถ่ายทอดไว้ และส่วนมากเป็นอารมณ์พื้นฐาน หรือภาวะที่เกิดเป็นปกติสามัญแก่มนุษย์ ได้แก่ ความรัก ความขบขัน ความทุกข์โศก ความโกรธ ความน่าพิศวง ความสงบ เป็นต้น รสอารมณ์ คือ อารมณ์ของกวีที่ถ่ายทอดออกมา นอกจากจะเป็นสภาวะที่เกิดแก่จิตใจแล้ว ยังเป็นสภาวะที่เกิดแก่ร่างกายด้วย เช่น ความน่ารังเกียจ ความน่าพิศวง ซึ่งทำให้เกิดรสขึ้นในใจของผู้อ่าน กล่าวคือ ความรักทำให้เกิดรสซาบซึ้งใจ ความขบขันทำให้เกิดรสสนุกสนาน ความทุกข์โศกทำให้เกิดรสสงสาร

ความโกรธทำให้เกิดรสแค้นเคือง ความน่ารังเกียจทำให้เกิดรสรำคาญ ขยะแขยง ความพิศวงทำให้เกิดรสอัศจรรย์ใจ และความสงบทำให้เกิดรสสงบ ไม่ทุกข์ ไม่เกลียด ไม่ริษยา เป็นรสคงที่ ในภาคนิพนธ์นี้ผู้ศึกษาจะได้ศึกษาวิธีการสร้างจินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ต่าง ๆ ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ดังนี้

จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์รัก

ความรักเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน กวีไทยสื่อแสดงด้วยการนำเอาประสบการณ์ทางอารมณ์ อันเกิดจากความคิดและจินตนาการมาแสดงให้ผู้อ่านเข้าใจถึงอารมณ์สะท้อนใจนี้ ประกอบกับกวีนิยมผูกเรื่องขึ้นจากความรักโดยเฉพาะความรักของหนุ่มสาว ซึ่งมีทั้งรักที่สมหวังและผิดหวังเพราะพลัดพรากจากกัน

เนาวรัตน์ได้เลือกสรรคำในการสร้างจินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ต่าง ๆ ด้านความรัก เนาวรัตน์ ได้เปรียบเทียบความรักโดยเปรียบเทียบกับความกว้างใหญ่ของท้องฟ้าสำหรับการบอกรักคนรัก ว่าอยากให้รู้ว่ารักมากมายมากเท่าแผ่นฟ้าแต่ไม่สามารถพูดออกไปได้หมด ทุก ๆ อย่างนั้นอยู่ในความรู้สึกของหัวใจ ความเข้าใจของคนสองคน ความใกล้ ใกล้ ไม่ใช่ปัญหาของความรัก กวีใช้คำว่า “เท่า” ในการเปรียบ ดังความในบท “บนลานอโคก” ในคำหยาตว่า

อยากให้รู้ว่ารักสักเท่าฟ้า
เต็มอยู่ในความว่างกว้างและไกล

หมดภาษาจะพิสูจน์พูดรักได้
คือหัวใจสองดวงห่วงหากัน

และกวียังคงเปรียบเทียบความรักที่มอบให้แก่หญิงคนรักเปรียบเทียบกับ เม็ดทรายและผืนแผ่นดิน ว่าผืนทรายนุ่มอ่อนไหว เวลาใครสัมผัสก็หลงไหลความละเอียดของทราย ซึ่งเหมือนกับเธอที่มีความอ่อนไหวอ่อนหวานเหมือนกับผืนทรายนั้นที่ฉันรักสุดหัวใจ เม็ดทรายทุกเม็ดที่มีมากมายนับไม่ถ้วนคือ คำพูดทุกคำ คือความรักที่ตนได้ฝากเอาไว้ เป็นความรักที่มากมายหนักแน่นมั่นคงมากกว่าท้องฟ้า ผืนน้ำและแผ่นดิน กวีใช้ “เม็ดทราย” เป็นสัญลักษณ์ในการเปรียบ และใช้อุปลักษณ์ในคำว่า “คือ” เพื่อให้มีน้ำหนักในการเปรียบมากยิ่งขึ้น ในบท “แม่พิมพ์-ใจ” ในคำหยาตว่า

หาดทรายนี้แม่พิมพ์ใจใครคนหนึ่ง
ทุกเม็ดทรายคือทุกคำจรรจา

คนผู้ซึ่งแสนรักเธอหนักหนา
หนักกว่าฟ้าหนักกว่าน้ำล้นแผ่นดิน

เนาวรัตน์มีการบรรยายความรู้สึกตัวละคร ใน คำหยาตประคำรอง ซึ่งใช้จินตภาพเพื่อแสดงให้เห็นว่าแค่เพียงได้ยินเสียงเท่านั้นก็ทำให้เคลิ้มหลงไหลได้ เสมือนเป็นเสียงของไข่มุกกระทบบนจานหยก ที่ทำให้วณิพกพ่ายแพ้ตั้งแต่ได้ยิน เมื่อเห็นความงามของใบหน้า ของปาก แก้ม สายตา รอยยิ้ม ที่ส่งมาทำให้หัวใจที่แข็งแรง

อ่อนไหวเพียงแค่นัยน์ตานั้น และยังได้มองเห็นยิ่งตะลึง ยิ่งหลงรัก อยากจะได้นางมาจูบให้ได้ตั้งใจ ดังความ
ที่ว่า

เหมือนไข่มุกเมื่อหล่นบนจานหยก	วณิพกพ่ายสิ้นเพียงนัยน์ตานั้น
มธุรสโอษฐจะอ่อนประอรเอียง	ดาดเผดียงดาเรศเนตรอนงค์
รอยลักยิ้มริมแก้มเมื่อแย้มยิ้ม	พิศยังพิมพิไลพึงตะลึงหลง
ซ่อนระม่ายชายมาพาพะวง	อยากผจญพิศสนิททวน

นอกจากนี้ยังมีการนำความเชื่อหรือนิยามความรักในรูปแบบต่าง ๆ มาผสมผสานกันเป็นบทกวี ที่ทำ
ให้รู้สึกถึงความรักไม่ได้มีเพียงในนิยายไทยเท่านั้นที่ว่า ความรักเป็นดั่งน้ำค้างที่บริสุทธิ์ ในแต่ละชนชาติก็มีคำ
นิยาม ความเชื่อในเรื่องของความรักที่แตกต่างกันไป เช่น ในต่างประเทศจะมีกามเทพซึ่งจะช่วยให้ความรักของ
คนสองคนสมหวัง ดังในบทกวี คำหยาดประคำรอง ว่า

อยากจะผูกคอตายหมายพิสูจน์	แทนคำพูดเถียงปราชญ์ชาติต่างต่าง
ว่ารักแบบบริสุทธิ์ดั่งน้ำค้าง	ยกเป็นอย่างเยี่ยงได้ไม่เคยมี
กามเทพมีธนูอยู่สามดอก	แผลงตรึงตรองชอกใจเลือดไหลปรี่
แต่ละครั้งฝังสลักให้รักดี	โรยธูรีรักรัศมีหยา

เนาวรัตน์ยังมีการเน้นแนมความรักในรูปแบบดอกฟ้ากับหมาวัด ที่คอยหลงละเมอเพ้อถึงนางที่อยู่สูง
คอยหวังว่าสักวันจะมีใครสักคนหันลงมามอง ให้อารมณ์ของคนรอคอย ผันถึงความฝันที่อาจจะไม่มีทางเป็น
จริง หวังในสิ่งที่ได้มาอย่างยากลำบาก กล่าวถึงคนคนหนึ่งที่เป็นคนธรรมดาแต่ไปหลงรักคนที่อยู่ในชั้นสูง
กว่าตน รอคอยสักวันคนที่ตนรักจะหันมามองที่ตนบ้าง ในบท เพียงความเคลื่อนไหว ว่า

กาเอ๋ยเจ้ากาหลง	จะหลงลงดงใครใครเขาห้วง
คนจรนอนดินถวิลดวง	ดอกฟ้าถ้าจะร่วงลงมามี
ขอเสียงคำคอยประสานสำเนียงร้อย	เหมือนจิบน้ำจอกจ้อยน้ำใจซื้อ
เย็นน้ำฟ้าหยาดฟ้ามาดินฤา	จะเสกสือเสนห์ไว้อย่างวันวาน

จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์โกรธ

ความโกรธตามหลักทางพุทธศาสนาจัดเป็นกิเลส ความโกรธนั้นมีอาการซึ่งเคียด ไม่พอใจ เมื่อต้องประสบกับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาหรือความผิดหวังเจ็บแค้นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในการสร้างงานของกวีไทยยังนำเสนอให้เห็นชีวิตมนุษย์ที่เต็มไปด้วยกิเลส อันเป็นการสร้างเรื่อง หรือ อารมณ์ที่มีความสมจริงมากกว่าจะสร้างมนุษย์ที่พ้นจากกิเลส กวีสื่ออารมณ์โกรธที่แสดงความคิดอันหลากหลายทั้งในด้านพุทธศาสนา ทั้งด้านปุณชนทั่วไป

อารมณ์โกรธ เนาวรัตน์ได้เลือกคำที่มีรสคำรุนแรง ผสมผสานกันได้อย่างลงตัว อีกทั้งมีการเล่นคำสัมผัสอักษร การซ้ำคำเพื่อบังคับจินตภาพในใจของผู้อ่านให้ผู้อ่านได้เข้าถึงอารมณ์โกรธได้ดี รวมทั้งใช้ภาษาปาก เพื่อบ่งอารมณ์ของบทประพันธ์มากยิ่งขึ้น แถมยังสอดแทรกความเชื่อของคนในสมัยก่อน ที่เชื่อในเรื่องของการตัดไม้ข่มนาม ว่า เขาตาบไปพันที่ต้นไม้ที่เขียนชื่อของคนที่เราต้องการให้มีความเจ็บหาย หรือ ต้องการให้ประสบความเลวร้ายในชีวิต ในบท “เพียงความเคลื่อนไหว” ว่า

เขาตาบตากันไม้ถ่านไฟเขียน	อ้ายทิวเลียนตามมาจะเจ็บหาย
ให้มึงช้อนกันมาตาชียาย	ภูจะป้ายลงให้ใจกริก
พ่อขุนแผนแค้นดวงฟ้าพื้นผาด	กวัดกวาดกวัดหวดหวดกระดิก
เราโลดโผนดินเหมือนกินพริก	ภูจะจิกกระบานไ้ล้านช้าง

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ แสดงอารมณ์โกรธด้วยการเทียบระยะเวลาเป็นชาติว่า ความเคียดแค้นนั้นก็ยังไมหยาบ หากไม่ได้มีเหตุมาจากความผิดหวังในรัก แต่เป็นเหตุการณ์ในสังคมร่วมสมัยในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ กวีบันทึกเหตุการณ์และอารมณ์นี้ไว้ ว่า เลือด น้ำตา ที่เสียไปกับเหตุการณ์นี้ มันเจ็บไปถึงชั่วหัวใจ ปวดร้าวถึงดวงวิญญาณ ทั้งเจ็บกายเจ็บใจ ก็ชาติก็ไม่มีวันจางหายไป ดังใน อาทิตยถึงจันทร์ ว่า

หยาดเลือดเปื้อนหยาดน้ำ	ตาไหล
ปวดแปลบแปลบวิญญาณ	ลึกซึ้ง
เจ็บกายกับเจ็บใจ	เจ็บช้ำ ชาติเวร
ก็โลกก็ฟ้าซึ้ง	เคียดครอง

ความโกรธแค้น ผสมรวมกับความรู้สึกที่ไม่สามารถทำอะไรได้ นำเสียงประชดประชัน แสดงให้เห็นถึงจินตภาพของความอับคยของชีวิตคนที่ต้องถูกกดขี่ มีการซ้ำคำเพื่อบ่งความรู้สึกว่า จะต้องการคำใดเพื่อที่จะ

หยุดเรื่องราวนี้ เพื่อให้คนที่ทำลายบ้านเมืองเข้าใจ ต้องการเลือดอีกเท่าไร ต้องการให้คนตายอีกมากแค่ไหน จึงจะหยุดเรื่องนี้ได้สักที ในบท เพียงความเคลื่อนไหว ว่า

มหาмир	คำชนิดใดหนอจะพอไข
คำชนิดใดเล่าจึงเข้าใจ	เข้าไปในใจเจ้าให้เจ้ารู้
ต้องการเลือดอีกก็หยุดที่เจ้าอยาก	ต้องการซากอีกก็ซากของผู้สู้
ภาพเช่นนี้อีกก็ภาพเพื่อจะดู	เพื่อจะดูให้เจ้าหยุดหยุดเสียที

จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ทุกข์โศก

ความทุกข์เป็นอารมณ์ที่ใครหลาย ๆ คนต้องประสบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อาจกล่าวได้ว่า ทุกข์เป็นสิ่งที่ติดมากับความเป็นสังขารของชีวิต ตามสภาพที่เป็นเรื่องของชีวิต ในโลกของศิลปะความทุกข์โศกเป็นอารมณ์สากลที่นับเป็นแก่นสำคัญของวรรณคดีวรรณกรรมไทย และยังปรากฏเป็นบทโศก อันมีเหตุมาจากความทุกข์หรือความพลัดพรากจากรัก การประสบกับสิ่งที่ไม่รัก ความเจ็บปวดผิดหวัง และสูญเสียอันยากจะกลับคืนดังเดิม ความทุกข์โศกเป็นอารมณ์สะท้อนใจที่มีความซับซ้อนและรุนแรง ซึ่งมีได้เป็นเพียงความโศกเศร้ารำไห่นั้น หากยังหมายถึงความบีบคั้น หรือ คับแค้นใจ

อารมณ์ทุกข์โศก เนาวรัตน์เลือกใช้คำที่มีลีลาจังหวะที่เชื่องช้า บางตอนมีการย้าคำ เพื่อเน้นความหมายชวนให้เศร้าหมอง ได้บรรยายถึงคนคนหนึ่งที่ไม่เคยรู้สึกเศร้าได้มากมายขนาดนี้มาก่อน ว่าตัวเองไม่เคยเจ็บไข้ ใจไม่เคยอ่อนให้ใคร แต่ต้องมากระวนกระวาย ปวดร้าวแทบขาดใจ เรารักเขามาก ฝากคอยประคองประหงม แต่สุดท้ายก็ต้องมาเลิกรากันไป ใช้ "เหมือน" เป็นคำอุปมาให้รู้ว่า คนที่ผู้แต่งรักมีค่ามากดังแก้ว ดังเช่นในบทกลอนที่ชื่อ "พญาโศก"

ไอ้ว่าอกอกเอ๋ยไม่เคยไข้	ไอ้ว่าใจใจเอ๋ยไม่เคยอ่อน
มาระอุระผะผ่าร้อน	ใจมารอนรอนร้าวราวขาดใจ
ถนอมคักดีนักแล้วเหมือนแก้วแก้ว	แก้วรักเราจะร้าวแล้วสิ้นแววใส
จะซ่อนโศกกรรแสงไว้แห่งใด	รังแต่ให้ร้าวร้าวหนาวน้ำตา

ในบท "ลำนานาทรายนานาทราย" ใน เพียงความเคลื่อนไหว ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้สื่อภาวะความทุกข์โศกด้วยจินตภาพน้ำตาตกเป็นเลือด ในบริบทของความอยุติธรรมในสังคมที่ผู้มีอำนาจเบียดบังข่มเหงผู้น้อย ดังกรณีหมู่บ้านนาทรายถูกเผา มีการใช้อุปลักษณ์ ในคำว่า "คือ" เปรียบเสียงปืน คือ เสียงฟ้าผ่า ว่า

เสียงที่ได้ยินนี้เจ็บไปถึงหัวใจ แต่ละคร่นทำไม่ถึงถึงคนตายเป็นว่าเล่น มองดูฟ้าก็เห็นฟ้า แต่ครั้นจะมองไป
ข้างหน้ากลับเห็นสิ่งที่หลงเหลือไว้ในอดีต และเปรียบน้ำตาอีกกว่าคือก้อนเลือดที่แดงฉาน ดังความว่า

เสียงปืนประเปรียงเปรียง	คือเสียงฟ้าสีฟ้าเฝ้ามอง
โอยเจ็บไปถึงใจ	เอ็ดจั่งได้สิแม่นหยั่ง
เบิ่งฟ้าก็เห็นฟ้า	ครั้นเบ่งหน้ากลับเห็นหลัง
น้ำตาเหือดทกรัง	คือก้อนเลือดที่เดือดแดง

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้ใช้จินตภาพดวงแก้วดับสูญ ซึ่งแต่ก่อนใช้แทนบุคคลหรือชายหญิงอันเป็นที่
รักมาใช้ในบริบทของการสูญเสียบุคคลที่มีความสำคัญทางศิลปะ ได้เปรียบครูอาจารย์เป็นดังแก้วมณีอันเลอ
ค่า ถ้าขาดท่านไปก็เหมือนขาดผู้สืบทอดคนสำคัญ ใช้ “แก้ว” เพื่อแทน ครูอาจารย์ที่ได้เสียชีวิต เนื่องจากคำว่า
แก้ว เป็นคำที่เพิ่มคุณค่าในตัวบทร้อยกรองทำให้เห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญ คือ แก้วตา อันรวมถึงวงวรรณกรรมใน
กรุงเทพมหานครว่า

สิ้นครูครอบไขนละครลั่นกรกราย	สิ้นหนึ่งสถานนาฏศิลป์สิ้นกระบวน
อีกอาจารย์บุญเหลือไม่เหลือแก้ว	เหมือนดับแก้ววรรณกรรมยิ่งกำศรวล

เนาวรัตน์กล่าวถึงความขมขื่นปวดร้าวเพราะความผิดหวังในความรัก เป็นที่สังเกตได้ว่า เป็นอารมณ์
ส่วนตัวของผู้แต่งเอง เพราะปรากฏชื่อผู้แต่งอยู่หลายแห่งในบทกลอน มีการสอนให้ผู้อ่านติดตาม ว่า ยิ้มจากตา
อย่าคิดว่าในใจจะยิ้มเหมือนอย่างทีเห็น ปากที่พูดอาจจะไม่ตรงกับใจ การแสดงออกทางสีหน้าไขว่ว่าจะเป็นจริง
เสมอไป ไม่มีใครรู้ดีว่าเราเป็นอย่างไรเท่ากับตัวของเราเอง ในบทกลอนนี้มีการใช้อุปลักษณ์คือคำว่า “เป็น”
เพื่อให้รู้ว่าถึงเป็นสิ่งที่ล้ำค่ามากที่สุดก็ยังไม่มีความอะไร เมื่อเขาไม่ได้ต้องการเราอีกต่อไป ดังในบทกลอนที่ชื่อ
“ความฟ่ายแพ้” ใน คำหยาด ว่า

ยิ้มจากตาอย่าคิดว่าจิตเหมือน	ปากที่เอื้อนออกไปไขใจเผย
ความจริงใจจากสีหน้าอย่าหมายเลย	แต่อกเอ๋ยมีอาจแก้แพ้ลำน้า
ถึงเป็นแก้วนพแก้วก็เปล่าค่า	เมื่อเขาขาดปรารถนาอารมณ์ร่า
เหลือแต่แก้วแววกลอนซ่อนน้ำคำ	จะห้ามใจให้จำที่ซ้ำใจ

นอกจากนี้ ยังมีบทกลอนที่พรรณนาคร่ำครวญถึงความรักด้วยความน้อยใจ เสียใจ ประชดประชันคน
รัก ว่า น้ำตาที่ล่องหล่นลงไปลึกก็หยด จะเขียนกลอนไว้มากมายเท่าไรก็ไม่เท่าความแค้นที่มีอยู่ในใจได้ เสียแรง

ที่ไว้ใจ เสียแรงที่รัก ใครจะพูดอะไรไม่เคยใส่ใจ ไม่เคยสนใจ แต่สุดท้ายต้องมาเสียใจเพราะคำของคนที่รักที่สุด
ไว้ในบท น้ำตา ใน คำหยาด ว่า

ปาดน้ำตาจากแก้มแค้นกระดาก
ทดความแค้นแทนความซ้ำร้ายเจริยาง
เสียงแรงอารมณ์ขมความคิด
ใครจะหมิ่นเหมินหมางก็ช่างใคร

เป็นประกาศกลอนแปดแผดศัพท์เสียง
ทันเช่อเพียงอกฟุ้งดังดับใจ
คำน้อยนิดหนึ่งสะเทือนไม่เคลื่อนไหว
นี่ไฉนมาซ้ำเพราะคำเธอ

จินตภาพเพื่อบรรยายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สืบเนื่องมาจากที่ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์เป็นคนจังหวัดกาญจนบุรี เติบโตอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมใน
ชนบท บรรยากาศเหล่านี้สร้างความประทับใจให้กับเขาเป็นอย่างมาก เนาวรัตน์ กล่าวว่า “เมื่อเวลาเราเขียน
กลอนก็นึกถึงแต่ภาพเหล่านั้นเพราะมันฝังใจอยู่ตลอดเวลา” กลอนหลายบทของเขาจึงเกี่ยวกับธรรมชาติเป็น
ส่วนใหญ่ และด้วยที่บ้านมีอาชีพทำนา เวลาว่างเนาวรัตน์ชอบไปนั่งเล่นที่กองฟาง ดังส่วนหนึ่งในความในบท
“ลำน้าเจ้าพระยา” ว่า

ลมเมืองร้อนโรยมาจากนาข้าว
เสียงขลุ่ยตามลำน้าคำคืนคอย

ฉ่ำเนื้อสาวสไบกรรทองสายสร้อย
ให้เคลิ้มคล้อยปล่อยใจไปถึงดาว

นอกจากนี้ ยังมีการเล่นสัมผัสในทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระเพื่อสะท้อนให้เห็นภาพของธรรมชาติได้
อย่างลงตัว ในวัยเด็กเนาวรัตน์ชอบนั่งเล่นที่หลังโรงเรียน ยิงนกตกปลา พร้อมกับการเขียนโคลงกลอน เมื่อสิ่ง
เหล่านี้ซึมซับอยู่ในอารมณ์ความรู้สึก เนาวรัตน์จึงเลือกที่จะบรรยายธรรมชาติด้วยการที่จินตนาการว่าตนเองนั่ง
อยู่ที่ทุ่งนามองดูผีเสื้อทำกำลังกินน้ำหวานจากเกสรดอกไม้และเราเองก็อาศัยดื่มน้ำจากสายน้ำที่คอยหล่อเลี้ยง
ชีวิต ดังความในบท “วารีดุริยางค์”

ผีเสื้อสวยแต่มีสีที่กลีบแถม
ก้านเกสรอ่อนน่าน้ำผึ้งรวง
และเราลิ้มรสหวานของคว่ำมหวาน
จากสายใจไหลย้อนชอกซอนซบ

ชมพูแยมแดงระยิบสลับม่วง
หยาดหยดพวงพุ่มระย้าจากคาบ
จากสายธารที่ไหลไม่รู้จบ
เสียบส่งประจบลงตรงมุนนี้

โคลงหลายบทของเนาวรัตน์อาศัยการรบบพยางค์เพื่อต้องการให้ได้เนื้อความครบถ้วน โดยที่ไม่เสียเรื่องการกำหนดจำนวนคำ และบางครั้งก็เป็นการจงใจเพื่อต้องการจะเล่นคำ ในการบรรยายธรรมชาติ ซึ่งมีการเล่นคำว่า ประดับ ซึ่งอาศัยการรบบพยางค์ให้เป็น ๑ คำ โดยที่ไม่ทำให้คณะของโคลงเสียไป แต่กลับทำให้เสียงของโคลงดีขึ้นอีกด้วย ดังในเนื้อความที่ว่า ดวงดาวล่องหล่นประดับดิน ลอยลงน้ำแต่งแต้มท้องฟ้า พื้นดินสีดำประดับสายตา ดวงจันทร์หายลับไปปล่อยให้ดวงดาวลอยคว้างประดับฟ้า ในตอนหนึ่งของ คำหยาด ว่า

ดาวหยาดดวงล่องดาว	ประดับดิน
ลอยเลื่อนลงวาริน	ประดับหล้า
ธรณีนี้ดาวนิล	ประดับเนตร
เดือนปล่อยดาวจากฟ้า	ฝากดาวประดับแด

ในโคลงสี่สุภาพของเนาวรัตน์ มีการเล่นคำสัมผัสอักษร ใช้บุคลาธิฐานทำให้สิ่งที่ไม่มีชีวิตทำกริยาเหมือนคน ซึ่งจะทำให้บทกวีมีความไพเราะมากยิ่งขึ้น ว่าลมในตอนเย็นพัดผ่านดวงตาล ดันตาลกระทบสายลมส่งเสียงซู่ซ่ากันเป็นระรอก และกวีได้สมมติให้ดาวลูกไก่ร้องเพลงได้ โดยการใช้บุคลาธิฐาน และยังมีการเลียนเสียงธรรมชาติ ดังตัวอย่างใน ซักม้าชมเมือง ว่า

ลมรำเพยพัดต้อง	ทิวตาล
เสียงซู่ซ่าขัดผสาน	ส่งซ้ำ
เพลงดาวลูกไก่ขาน	กล่อนขับ
ลูกไก่ถามไถ่ย่า	เยเยือกว่าเหวไหว

เนาวรัตน์ รักและหลงใหลในธรรมชาติอันเป็นถิ่นกำเนิดของตนเองมาก เขาเขียนพรรณนาอย่างประณีตบรรจง เพื่อให้ได้จินตภาพที่กระจ่างชัดเจน ผสมกลมกลืนกันโดยตลอด ซึ่งเป็นลักษณะเด่นพิเศษเฉพาะตัวของเขาอย่างหนึ่ง เช่น “คืนหนึ่งในแควน้อย” เป็นการพรรณนาสภาพธรรมชาติในยามค่ำคืนที่กล่าวถึง แผไม้ไผ่ที่ล่องลอยไปในสายน้ำเป็นบรรยากาศยามค่ำคืน ลอยผ่านป่า ผ่านเกลียวคลื่น ผ่านเกาะแก่ง ผ่านคั่งน้ำ ด้านบนก็มีดวงจันทร์ลอยขึ้นมาสะท้อนกับสายน้ำ พร้อมทั้งยังมีน้ิ่งน้อย ที่คอยคลอเคลียไปในแสงจันทร์อีกด้วย ใน คำหยาด ว่า

แพไม้ไผ่ไหลผ่านน่านน้ำน้อย	ระเรื่อลอยหลามหลากวากป่าเปลี่ยว
ผ่านเงื่อมผาผางดงน้ำคั่นวันเกลียว	เกาะแก่งเรียวเลี้ยวอ้อมค้อมคั่งแคว
เดือนลอยหวนทิวฟ้าขึ้นมาแล้ว	ประกายแพรวพรายระยับจับกระแสน
ไกลแสนไกลสายหมอกระลอกแระ	เรื่องร่างแหห้อยพริ้วพริ้วไม้ไผ่

นอกจากนี้ก็ยังมีการใช้ปฏิพจน์ หรือ วิภาษ ที่ไม่ค่อยมีกวีท่านใดแต่งเนื่องจากเป็นภาพพจน์ที่ถือว่าแต่งได้ยาก เป็นการนำคำที่มีความหมายไม่สอดคล้อง ขัดแย้ง หรือตรงข้ามมาเข้าคู่กัน ซึ่งมองไม่เห็นความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นจริงตามที่กล่าวนั้น ซึ่งเนาวรัตน์ ได้นำเอาคำว่า กระชิบสาด คู่กับ ปราศจากเสียง และ วุ่นวาย คู่กับไร้สำเนียง ใน วารีดุริยางค์ ว่า

แทบฝั่งธารที่เราฝ่าฝืนถึง	เสียงน้ำซึ่งกระชิบสาดปราศจากเสียง
จักรวาลวุ่นวายไร้สำเนียง	โลกนี้เพียงผ่านภาพสงบเย็น

จินตภาพเพื่อสะท้อนสภาพสังคม

เนาวรัตน์ได้เขียนบทกวีสนับสนุนขบวนการนักศึกษาประชาชนที่เรียกร้องรัฐธรรมนูญ และขยายตัวเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อความเป็นธรรมด้านต่าง ๆ ของสังคม เนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ เนื้อหาในนี้ได้นำไปประกวดได้รับรางวัลชมเชยของธนาคารกรุงเทพ ด้วยเนื้อหาที่แสดงเหตุการณ์และสะท้อนสังคมได้ชัดเจน ในบทนี้เนาวรัตน์ได้กล่าวให้เห็นถึงความเป็นจริงของชีวิตและให้ความหวังกับผู้อ่านว่า มีเกิดก็ต้องมีเจ็บปวดแต่สักวันในสายฝนก็ยังมีสายฟ้า ในผาที่บึงยังงัดต้องมีถ้ำ เกิดมาลำบากถ้าสู้งานสักวันก็จะได้ดี ในทางที่เราเดินทุกก้าวคือ ทุกก้าวของอนาคต มีการเปรียบเทียบสิ่งที่แตกต่างกัน ๒ สิ่งเพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังเช่น ใจความในบท “เพียงความเคลื่อนไหว” ตอนหนึ่งว่า

การเกิดต้องเจ็บปวด	ต้องร้าวรวดและทรมาน
ในสายฝนมีสายฟ้า	ในผาที่บึงมีถ้ำทอง
มาเกิดมาทุกข์ยาก	มาบั่นบากกับเพื่อนพ้อง
อย่าหวังเลยรังรอง	จะเรื่องไรในชีพนี
ก้าวแรกที่เราย่าง	จะสร้างทางในทุกที่
ป่าเถื่อนในปฐพี	ยังมีไว้รอให้เดิน

ผลงานของเนาวรัตน์มีลักษณะเด่นเฉพาะตัว ในด้านการถ่ายทอดความคิดและความรู้สึกออกมาได้อย่างนุ่มนวล เนาวรัตน์จึงมิได้เขียนบทกวีการเมืองจากทฤษฎีหรือตรรกะ แต่เริ่มต้นจากความรู้สึกลึกซึ้งต่อเหตุการณ์ทั้งหลาย ที่จะเปิดออกมาจากภายใน เนาวรัตน์ระบายความรู้สึกของเขาออกมาจากความกดดัน จินตภาพในบทนี้ชัดเจนใช้ภาษาเรียบง่ายในการสื่อความว่า ที่ละร่างซ้อนร่างแล้วเอายางทับแล้วจุดไฟเผา ร่างนั้นก็ดินรנדวงอ้อม ดำเป็นตอตะโก บางรายโดนไม้ตอกอกแล้วเอาไม้ฟาด ตำรวจยืนถือปืนยืนเรียงรายคอยควบคุม

คอยยังผู้คนที่ไม่มีทางสู้ สิ่งเหล่านี้ไม่มีวันหายไปจากใจ ยิ่งนานไปยิ่งตราตรึงอยู่ในความทรงจำ มีการซ้ำคำและเล่นคำ สัมผัสอักษร เพื่อให้ได้อารมณ์ความรู้สึกสะท้อนใจมากขึ้น ในบท "วันผ่านกพิราบ" ว่า

ที่ละร่างซ้อนร่างเอายาทับ	แล้วเปลวไฟก็ไหววับควันจับกลุ่ม
กระดิกดินเดือดมอดเนื้ออกอดกุม	กระกดจุ่มหงกงอดตะโก
เข้าตอกอกที่ละอวกยกไม้ฟาด	ดาระดาษดับดินสิ้นแรงไฟ
หมวกเหล็กทรายเรียงย่นและป็นโต	หัวโล้นเหลือร่องไรไฟสุมดกลาง
ทีละภาพทีละภาพประทับชัด	ทีละนัดทีละนัดถนัดร่าง
ทีละวันละวันไปยังไม่จาง	ยิ่งกระจะยิ่งกระจางอยู่กลางใจ

ภาพเหยี่ยวกระหยับปีกกลางเปลวแดด ในวรรคแรกเป็นประสบการณ์จริง ของเนาวรัตน์ ขณะที่เขาอยู่ภาคใต้ ซึ่งเขาคิดว่ารรคอันทรงพลังนี้ขึ้นมา แต่ยังไม่รู้ว่าเหตุการณ์นี้ควรนำไปเปรียบกับอะไร จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม จึงรู้ว่ถึงเวลาของลมวกแล้ว นี่คือการสนทนาที่มีความหมายต่อการสร้างสรรค์งานของเนาวรัตน์ ว่า แคนกเหยี่ยวกระหยับปีกบินอยู่ในท้องฟ้า แควไ้ไม่ไหวเพียงนิดเดียวก็รู้ทันทีว่ามีลมวก คือ การกลับมาของลม ที่ผู้แต่งได้เปรียบเทียบกับเหตุการณ์ดังกล่าว ทันใดนั้นโชประตูกก็ได้ถูกกระชากขาด เสียงร้องโหยหวนก็เริ่มขึ้น สายตามองหาทางรอดเมื่อเห็นแสงเข้ามาก็เห็นว่าอย่างน้อยยังมีทางออก ก็ได้รวบรวมแรงที่เหลือเพื่อสู้ ดินรน เพื่อให้ถึงทางออกนั้น เลือดเนื้อที่ต้องเสียไปก็ไม่เสียดายเพราะอย่างน้อยเราก็ได้รู้อย่างเต็มที่ดังที่ได้กล่าวใน เพียงความเคลื่อนไหวว่า

ชั่วเหยี่ยวกระหยับปีกกลางเปลวแดด	ร้อนที่แผดก็ผ่นเพลาพระเวหา
พอใบไม้ไหวหลิกริกrikมา	ก็รู้ว่วันนี้มีลมวก
เพียงกระเพื่อมเลื้อมรับวับวับไหว	ก็รู้ว่ น้ำใสไ้กระจก
เพียงแววตาคู่ นั้นหวั่นสะทก	ก็รู้ว่ในหัวอกมีหัวใจ
โชประตูดิ่งผูกถูกกระชาก	เสียงแห่งความทุกข์ยากก็ยิ่งใหญ่
สว่างแวบแปลบพรามาไรไร	ก็รู้ว่ได้ทางยังพอมี
มือที่กำมัดขึ้นจนชุ่มเหงื่อ	ก็ร้อนเลือดเดือดเนื้อถนัดนี้
กระหืดหอบวบล้มแต่ละที	ก็ยังดีที่ได้รู้ได้รู้รส

ผลจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ทำให้เกิดภาพของความสูญเสียกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เนาวรัตน์ได้นำเสนอภาพเหตุการณ์นั้น แถมด้วยเกร็ดประวัติศาสตร์ของถนนราชดำเนิน ว่าในสมัยก่อนถนนราชดำเนิน

เต็มไปด้วยร่องรอยแห่งการเรียกร้องประชาธิปไตย ที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยนั้น เมื่อก่อนเคยมีการรวมตัวเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม และที่ตรงนั้นเคยเป็นที่ที่คนไทยด้วยกันทั้งชีวิตไว้เพื่อปกป้องความเป็นประชาธิปไตยของไทย มีการใช้สัญลักษณ์ เปรียบราชดำเนิน "เป็น" ป่าช้า ด้วยภาษาจินตภาพใน เพลงกล่อมเพื่อน ว่า

พอลมตกลงต่ำ	ตะวันจะย่ำเย็นเย็น
ราชดำเนินก็เปลี่ยนเป็น	ป่าช้าประชาชน
อนุสาวรีย์ตั้งไว้	สว่างไสวใครยล
กระดูกเพื่อนเกลื่อนล้น	วางอยู่บนพานทอง

นอกจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ต่อมาไม่นานก็ได้เกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลา ๒๕๑๙ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรั้วมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการปิดประตูให้นักศึกษาที่รวมตัวกันประท้วงระบบเผด็จการที่ไม่เป็นธรรม เนาวรัตน์ได้สื่อสารออกมาอย่างชัดเจนว่า มีกระสุนตกลงมาเยอะมากเหมือนฝนตก คนกับคนฆ่ากันเองอย่างบ้าคลั่ง เลือดไหลนองไปทั่วลานโพธิ์ วันที่ ๖ ตุลานั้นคือสงครามของความคิดที่ไม่ตรงกันสองความคิด ฝ่ายหนึ่งรักษามลประโยชน์ของตนเอง อีกฝ่ายหนึ่งหวังให้ประเทศได้เจริญก้าวหน้า ซึ่งใครที่คิดพิทักษ์ความเป็นประชาธิปไตยอย่างออกหน้าออกตาก็คะโดนฆ่าในที่สุด ซึ่งมีการเปรียบกระสุนปืนที่มีมากมายเหมือนท่าฝน โดยเนาวรัตน์ได้บันทึกเหตุการณ์นั้นไว้ใน วันฆานกพิราบ ว่า

ระเบิดบาปกระสุนบ้าเป็นท่าฝน	คนกับคนเช่นฆ่าเหมือนบ้าคลั่ง
ตะวันเดือดเลือดแดงแข่งประดัง	พระเจดีย์ปลั่งปลั่งประกายทอง
พิราบบินจากเบื้องหลังคาโบสถ์	หกตุลามาหาโหดสยดสยอง
คือรูปแบบสงครามที่จำลอง	ระหว่างสองความคิดอันแหลมคม
เขาพูดถึงความเป็นธรรมความถูกต้อง	ประชาชาติขัดข้องและขึ้นขม
ต่อต้านผู้เผด็จการอันโสมม	พิทักษ์เจตนารมณ์วีรชน

ในการสร้างงานของกวีไทย การสื่อสารเพื่อแสดงความคิดเห็นจะแฝงอยู่เสมอ โดยมุ่งสื่อสารที่มาจาก การสังสมประสบการณ์ วิธีคิด หรือ มุมมอง, การรับรู้ และการตีความปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในลักษณะที่ไม่หลุดออกจากกรอบของความคิดและเหตุผล โดยจะแสดงอุดมการณ์หรือเป้าหมาย ความสัมพันธ์มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ กวียังคงใช้จินตภาพเปรียบเทียบเพื่อเป็นสื่อให้การแสดงความคิดเห็นของกวีชัดเจนมากยิ่งขึ้น วิธีการดังกล่าวมีทั้งการสืบทอดและการสร้างใหม่ตลอดจนการนำจินตภาพเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ เพื่อสื่อความหมายได้อย่างลงตัว

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ (๒๕๑๗: ๒๒๑) ได้กล่าวไว้ว่า “ถ้อยคำในภาษาแม้จะมีมากมาย แต่ก็มีขีดจำกัด แตกต่างจากความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ที่กว้างขวางลึกซึ้ง” ดังนั้น การใช้ภาษาเพื่อถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกและความคิดที่เป็นนามธรรมไม่สามารถทำได้ง่าย เพราะการสื่อสารด้วยตัวอักษรจะให้ภาพที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยสายตา แต่นึกเห็นได้ด้วยใจคิด ด้วยความรู้สึก กวีจำเป็นต้องเลือกสรรภาษาที่มีความหมายและให้ผู้อ่านได้รับรู้ภาพแห่งความคิดของตนได้และผู้อ่านจะได้สร้างภาพความคิดนั้นขึ้นในใจ เรียกว่า “จินตภาพ” ทำให้เข้าใจสารที่ปรากฏในวรรณกรรมได้อย่างสมบูรณ์ และเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ก็ได้สร้างจินตภาพให้เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านและถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกจากวิสัยผู้อ่านผ่านบทกวีนิพนธ์ที่ได้รังสรรค์อย่างงดงาม

บทที่ ๔

สรุปผล อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

ภาษาจินตภาพในวรรณกรรมร้อยกรองไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์งานเขียนของกวีไทยเป็นอย่างมาก ทั้งเป็นต้นแบบ เป็นตัวอย่าง เป็นแบบอย่าง เพื่อนำมาประยุกต์ ต่อยอดอย่างสร้างสรรค์ ทั้งหมดนี้จึงเป็นประเด็นที่นำมาศึกษาถึงความสำคัญของจินตภาพและการสร้างจินตภาพของกวีไทย โดยศึกษาจากงานของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ โดยศึกษาจินตภาพที่ปรากฏในตัวแทนวรรณกรรมร้อยกรอง ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

จินตภาพมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ไทย โดยกวีใช้จินตภาพในการสร้างภาพแสดงความคิดและอารมณ์ที่ซับซ้อนและลึกซึ้ง รวมทั้งการสื่อความหมายต่าง ๆ การใช้จินตภาพของกวีนิยมใช้การบรรยาย การพรรณนาและการใช้ภาพพจน์ วิธีดังกล่าวไม่ได้ทำให้เกิดภาพในใจของผู้อ่านเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งสำคัญที่สร้างอารมณ์ความรู้สึกและพลังกระทบจิตใจได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้จินตภาพยังแสดงให้เห็นถึงมุมมอง โลกทัศน์ การรับรู้ การตีความปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในยุคสมัยของกวี ทั้งที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์ และกับธรรมชาติ การศึกษาจินตภาพในกวีนิพนธ์ไทยไม่ว่าจะเป็นงานของกวีท่านใดจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจถึงวิถีคิดของกวีจากอดีตสู่ปัจจุบัน ตลอดจนเข้าใจมุมมองและค่านิยมของคนต่างยุคต่างสมัยกัน อันจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการตีความหรือการศึกษางานกวีนิพนธ์ต่าง ๆ และยังนำไปสู่ความเข้าใจในคุณค่าของกวีนิพนธ์และภูมิปัญญาของผู้สร้างหรือกวีไทย โดยเฉพาะบทร้อยกรองของเนาวรัตน์ที่เต็มไปด้วยศิลปะการเลือกใช้ถ้อยคำที่ประณีตบรรจง มีการสร้างคำและวลีที่ไพเราะขึ้น มีการซ้ำคำเพื่อเน้นความรู้สึก เน้นความหมายให้นักแน่น การใช้กวีโวหารเหล่านี้จึงทำให้ผลงานมีความหมายลึกซึ้ง กินใจ และสามารถให้จินตภาพสื่อสารเพื่อให้ผู้อ่านคล้อยตามและมีความรู้สึกนึกคิดตรงกับสิ่งที่กวีต้องการจะสื่อได้อย่างครบถ้วน

จินตภาพมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมร้อยกรองของไทย กวีใช้เพื่อสร้างภาพ เพื่อแสดงความคิดอารมณ์ที่ซับซ้อน เพื่อแสดงฝีมือทางวรรณศิลป์ เพื่อกล่าวอย่างมีชั้นเชิงและเพื่อให้ข้อมูลที่ควรรู้ การสื่อความสำคัญดังกล่าวกวีสร้างจินตภาพโดยใช้วิธีการบรรยาย พรรณนาและการใช้ภาพพจน์ วิธีการใช้ภาพพจน์ไม่ได้ทำให้เกิดภาพในใจของผู้อ่านเท่านั้น แต่เป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างพลังกระทบอารมณ์ความรู้สึกได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้งกว่าการใช้ถ้อยคำบรรยายและพรรณนาธรรมดา มีการนำจินตภาพเดิมมาใช้หรือสร้างใหม่ในบริบทที่ต่างไปจากเดิมโดยมีวิธีการต่าง ๆ คือ การใช้จินตภาพเดิมในบริบทใหม่ การดัดแปลง การล้อเลียน และการพาดพิง

จินตภาพจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงอารมณ์พื้นฐาน หรือภาวะที่เกิดขึ้นเป็นปกติสามัญแก่มนุษย์ ได้แก่ ความรัก ความขบขัน ความทุกข์โศก ความโกรธ ความมุ่งมั่น ความน่ากลัว ความน่ารังเกียจ และความสงบ การแสดงภาวะดังกล่าวพบว่า มีการนำจินตภาพเดิมมาใช้ในบริบทใหม่แต่ยังคงไว้ซึ่งแก่นของอารมณ์เดิม ตลอดจนนำจินตภาพเดิมมาปรับเปลี่ยนด้วยการสร้างใหม่ให้กลายเป็นตรงกันข้าม เพื่อสื่อสารทางความคิด และอารมณ์ที่ต่างจากเดิม ในการแสดงอารมณ์ในวรรณกรรมร้อยกรองไทยยังสื่อให้เห็นวิถีคิดของกวีที่แตกต่างกันไปในแต่ละสมัย เช่น อารมณ์ความกลัว กวีตั้งแต่อดีตสร้างจินตภาพเป็นสื่อให้ผู้อ่านเกิดความกลัว อันเกิดจากผลของการทำความชั่วหรือส่งผลกระทบทางอารมณ์ให้หลีกเลี่ยงความชั่ว และกระทำในสิ่งที่เป็นคุณงามความดี หรือความหวาดกลัวมนุษย์ในสังคม เช่น ผู้นำเผด็จการ ผู้เป็นมารสังคม ซึ่งมีพฤติกรรมเลวร้าย กวีสร้างจินตภาพเป็นนัยเพื่อชักจูงให้ผู้อ่านเห็นผลของการกระทำต่าง ๆ บางครั้งกวีได้แสดงให้เห็นมุมมอง การรับรู้ การตีความปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมของกวี ทั้งที่สัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์โดยตรง มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสังคมและสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น จินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ตัวละครหรือกวีนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับภาษา หรือคำที่นำมาใช้เท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับกวีแต่ละท่านจะนำมาเรียบเรียงและสื่อสารอย่างไรให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพคล้อยตามในสิ่งที่กวีต้องการจะสื่อ ดังที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้กล่าวไว้ว่า

“โคลงที่เรียกว่าไพเราะด้วยรสคำ คือ โคลงที่ผจจร้อยกรองถ้อยคำอย่างเสนาะเพราะพริ้ง เป็นเครื่องเพลินใจแก่ผู้อ่านผู้ยิน ทำให้เกิดปรีดีปราโมทย์ มีโอชะเปรียบเช่น อาหารซึ่งช่างวิเศษปรุงขึ้นอย่างประณีตอาหารชนิดเดียวกัน ถ้าผู้ปรุงปรุงไม่เป็นก็ไม่อร่อย โคลงใดไม่มีรสชนิดนี้ (รสคำ) ก็มักทำให้เกิดเบื่อหน่ายเพราะความจืด ความเฝื่อน และความน่ารำคาญอื่น ๆ”

การใช้จินตภาพเปรียบเทียบเพื่อแสดงอารมณ์ของตัวละครหรือกวีนั้นเป็นสิ่งสำคัญในวรรณคดีวรรณกรรมไทย เพราะนอกจากจะทำให้ผู้อ่านเข้าถึงความรู้สึกของตัวละครแล้วยังทำให้ผู้อ่านเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของกวี ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของเราที่มองธรรมชาติเกี่ยวกับอารมณ์พื้นฐานของมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร อีกทั้งยังเป็นการบันทึกอารมณ์และความคิดอันหาได้ยากจากเอกสารอื่น ๆ และยังเป็นการสร้างความสุขสนทนานับถึงอารมณ์บันเทิงใจจากสุนทรียภาพ รวมถึงให้ข้อคิดและปัญญาจากใจของกวีสู่ผู้อ่าน ซึ่งจะส่งผลให้เข้าใจธรรมชาติ จิตใจและความคิดของมนุษย์มากยิ่งขึ้น

ในด้านของวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ที่ได้ยกเป็นตัวอย่างในการศึกษารั้งนี้ เนื่องจากเห็นว่าในตัวบทประพันธ์ของเนาวรัตน์นั้นสามารถแสดงให้เห็นถึงจินตภาพได้อย่างแจ่มชัด ทั้งในเรื่อง

ของรูปแบบอันหลักขันธ์ เนื้อหาของงาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงจินตภาพไม่ว่าจะเป็นในด้าน ความรัก ความโกรธ ความเศร้า สะท้อนสังคม หรือแม้กระทั่งการบรรยายในเรื่องของธรรมชาติได้อย่างชัดเจน

เนาวรัตน์ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความรัก ความลุ่มหลงในธรรมชาติ ศิลปกรรมดนตรี และข้อธรรมะอันเป็นหลักปฏิบัติสำหรับบุคคลทั่วไป เนื้อหาร้อยกรองส่วนหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับศิลปะเพื่อชีวิต เช่น รวมกลอนชุดประกาศรอง คำหยาด เพียงความเคลื่อนไหว เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในช่วง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ หรือ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ โดยมีนิสิต นักศึกษาเป็นแกนกลางสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติไทย ซึ่งเนาวรัตน์ได้บรรยายและแสดงความรู้สึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งนั้นเอาไว้ เช่น อาทิตยถึงจันทร์ เพียงความเคลื่อนไหว เป็นต้น ท่วงทำนองการแต่ง ประกอบด้วยคำที่เลือกสรรใช้และลักษณะการพรรณนา เนาวรัตน์มีท่วงทำนองการแต่งเฉพาะตัวโดยรู้จักเลือกใช้ถ้อยคำที่ไพเราะด้วยเสียงและตีเด้งด้วยลักษณะการพรรณนา โดยเฉพาะการใช้คำที่มีเสียงสุภาพ นุ่มนวล ไพเราะอ่อนหวาน มีลีลาจังหวะเหมือนเสียงของดนตรี ในด้านการพรรณนาก็ประกอบด้วยโวหารการพรรณนาที่มีลักษณะเฉพาะตัวหลายประการ เช่น การแทรกด้วยเสียงของดนตรี การให้ความรู้ทางด้านคติชนวิทยา ความงดงามของธรรมชาติ เป็นต้น

ในด้านจินตภาพในวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ เกิดจากความไพเราะด้านเสียงสัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร มีลีลาจังหวะ บทร้อยกรองของเนาวรัตน์ใช้คำธรรมดาเรียบง่ายแต่ลึกซึ้ง ให้คำที่มีเสียงอ่อนหวานประณีตบรรจง มีการสร้างคำและวลีที่ไพเราะขึ้นเพื่อให้เกิดจินตภาพที่ชัดเจนและเข้าถึงได้ง่าย ใช้คำที่มีความหมายสูงส่ง มีการเล่นคำ ซ้ำคำ เพื่อเน้นความหมายให้หนักแน่น การใช้กวีโวหาร ส่วนมากเป็นโวหารอุปมาอุปไมย โวหารที่เกินจริงและบุคคลาธิษฐาน ตลอดจนการใช้สัญลักษณ์ การใช้กวีโวหารเหล่านี้นอกจากจะมีความหมายที่ไพเราะ เกิดความงามทางภาษาแล้ว ยังลึกซึ้ง กินใจ ทำให้ผู้อ่านเกิดภาพในใจ สมดังใจที่ผู้แต่งต้องการจะสื่อสาร

การศึกษาภาษาจินตภาพในวรรณกรรมร้อยกรองไทย ทำให้เข้าใจวิถีคิดของกวีจากอดีตสู่ปัจจุบันและยังช่วยให้เข้าใจความหมายที่กวีต้องการจะสื่อ ตลอดจนเข้าใจโลกทัศน์หรือมุมมองและค่านิยมของคนต่างยุคต่างสมัย อันจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการตีความหรือศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองในสังคมต่างสมัย และยังสามารถนำไปสู่การประจักษ์ในคุณค่าของวรรณกรรมร้อยกรอง กวีนิพนธ์ไทยและภูมิปัญญาของผู้สร้างหรือกวีไทยอีกด้วย

อภิปรายผล

จากการศึกษาคุณค่าในเรื่องของจินตภาพนั้น การสร้างมุมมองพื้นฐานส่วนหนึ่งจะเป็นไปตามความคิดเห็นและทัศนคติของกวี เมื่อถ่ายทอดความคิด ความปรารถนาและอุดมการณ์ใดลงในงานเขียนย่อมเป็นการสะท้อนความคิดความปรารถนา และอุดมการณ์ของมนุษย์ในยุคสมัยของกวีนั้น ๆ ด้วย ผู้อ่านที่มีจินตนาการจะสามารถล่วงรู้ความรู้สึกนึกคิด ความต้องการ ความใฝ่ฝันปรารถนาของคนในสังคมแห่งยุคสมัยที่สร้างงานเขียนนั้น ๆ ได้ สิ่งที่ผู้อ่านได้รับเป็นความจริงแท้ของมนุษย์ซึ่งอาจจะไม่พบในตำราวิชาการอื่น ๆ

การรับรู้หรือตีความปรากฏการณ์เกี่ยวกับโลกรอบตัวมนุษย์ ทั้งที่สัมพันธ์กับชีวิตธรรมชาติ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงผ่านวิธีการสร้างสรรค์จินตภาพ ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอด การสร้างใหม่หรือการนำจินตภาพเดิมมาสร้างใหม่เป็นสื่อทำให้มองเห็นระบบความคิดของกวีได้เด่นชัด โดยมีฐานมาจากพุทธธรรมเป็นกรอบกำหนดมอญวิถีแห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ เพื่อให้มีชีวิตที่สมบูรณ์ และมีระบบความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ ตลอดจนสังคมและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างสมดุล การแสดงโลกทัศน์ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของสังคม สิ่งแวดล้อมหรือชีวิต กวีใช้จินตภาพเป็นสื่อแสดงความรู้สึกทั้งหมด โดยหลีกเลี่ยงการกล่าวโดยตรง แต่เป็นการกล่าวผ่านข้อความที่ละสลวย วิจิตรบรรจง นุ่มนวล ซึ่งสิ่งเหล่านี้บางอย่างกวีไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดได้โดยตรง กวีจึงจำเป็นต้องอาศัยภาษาวรรณศิลป์เพื่อเป็นเครื่องมือที่ช่วยถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านั้น เช่น การกล่าวถึงเหตุการณ์ทางการเมืองที่ผู้แต่งแสดงความคิดเห็นในบทกวีของตนได้อย่างเต็มที่ โดยผู้มีอิทธิพลทางการเมืองไม่สามารถมีอำนาจบังคับตัวกวีได้ เพราะงานศิลปะถือเป็นงานสร้างสรรค์ หรือความรักที่ไม่สามารถกล่าวออกมาเป็นคำพูดได้หมด แต่บรรยายเป็นบทกวีจากหัวใจได้อย่างงดงาม เป็นต้น

จากการศึกษาวรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์พบว่า ลักษณะประการสำคัญทำให้วรรณกรรมนั้นมีคุณค่าและน่าสนใจ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการรับเอาขนบวรรณศิลป์โบราณมาเลียนแบบและสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ตามบริบททางสังคมของยุคสมัย เมื่อได้ศึกษาก็เห็นได้ว่า ในด้านรูปแบบ กวีเป็นผู้ชำนาญในศิลปะการประพันธ์เป็นอย่างดีจึงสามารถนำแบบแผนอันลึกลับ คือ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน มาสืบทอดและปรับเปลี่ยนแบบแผนบางประการขึ้นใหม่ รวมทั้งการนำการสร้างเสียง สร้างคำมาสร้างสรรค์และนำเสนอในเนื้อหาร่วมสมัยได้อย่างแยบยล อย่างไรก็ตาม ในการปรับเปลี่ยนแบบแผนบางประการและการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ของกวีอาจทำให้มีผู้อ่านบางกลุ่มเห็นว่า รูปแบบใหม่ ๆ ที่กวีสร้างขึ้นนั้นเป็นจุดอ่อนมากกว่าจุดเด่น หรือมีความไพเราะน้อยกว่าการใช้กลวิธีตามแบบเดิม แต่การสร้างสรรค์ดังกล่าวก็นับเป็นทางเลือกหนึ่งที่กวีพยายามสร้างและนำเสนอให้เห็นความงามวรรณศิลป์ในรูปแบบใหม่ ๆ ซึ่งอาจพัฒนาเป็นลักษณะเฉพาะของยุคสมัยต่อไป

ในด้านเนื้อหา กวีสร้างคุณค่าให้น่าสนใจด้วยการนำเรื่องราวในชีวิตรวมทั้งสภาพสังคม เพื่อสะท้อนเหตุการณ์ ปัญหาและความเป็นไปของสังคมปัจจุบัน การนำสิ่งเหล่านี้มาสร้างสรรค์ในบริบทใหม่ทำให้เกิดความรู้สึกสะท้อนอารมณ์ ทั้งในทางเจ็บแค้น โศกเศร้า และสลดสังเวชใจ

อาจกล่าวได้ว่า ภาษาจินตภาพในงานของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์เป็นตัวแทนของวรรณกรรมร้อยกรองของยุคสมัยที่แสดงถึงศักยภาพของมนุษย์จากปัญญาความคิดที่เกิดจากการสังสมความรู้และประสบการณ์ของกวีผ่านกลวิธีทางวรรณศิลป์ ส่งผลให้วรรณกรรมร้อยกรองของเนาวรัตน์มีเอกลักษณ์เฉพาะในตัวเอง ขณะเดียวกันก็สืบสานรากฐานวัฒนธรรมมรดกทางวรรณศิลป์แต่โบราณได้อย่างกลมกลืน ที่สำคัญวรรณกรรมร้อยกรองนั้นยังเป็นพลังปัญญาที่สร้างให้วัฒนธรรมการอ่านร้อยกรองของยุคสมัยยังคงสืบเนื่องและมีอยู่ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ภาษาจินตภาพ” ในการศึกษาครั้งนี้ได้ศึกษาเฉพาะการสร้างจินตภาพ ความเป็นมา โดยยกตัวอย่างจากงานของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ผู้สนใจอาจจะศึกษาภาษาจินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ใน บทกวีของกวีท่านอื่นและศึกษางานวรรณกรรมอื่น ๆ อาทิ วรรณกรรมเด็ก วรรณกรรมประเพณี หรือ ศึกษาด้าน จันหลักษณ์ลีลา ซึ่งมีการเล่นเสียง การเล่นคำ และการเดินความ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจ วรรณกรรมร้อยกรองและวรรณคดีของไทย

ภาคผนวก

ชีวประวัติและผลงานของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เกิดเมื่อวันอังคารที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ที่ตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี บิดาชื่อนสมบัติ มารดาชื่อสมใจ มีพี่น้องทั้งหมด ๕ คน เนาวรัตน์เป็นพี่ชายคนโต น้องอีก ๔ คนเป็นหญิง บิดามารดามีอาชีพทำนาและค้าขายบ้างเล็กน้อย บิดาชอบสะสมหนังสือและตำราความรู้ต่าง ๆ และชอบทางบทกลอนด้วยโดยเขียนกาพย์ต่าง ๆ ติดตามฝานั่ง เช่น กาพย์จากโคลงโลกนิติและจากบทกลอนของสุนทรภู่ เนาวรัตน์ชอบหนังสือมาแต่เด็กเพราะที่บ้านมีหัวสมุดเล็ก ๆ สำหรับอ่านหนังสือ และอ่านหนังสือพิมพ์ได้เมื่ออายุไม่ถึง ๗ ขวบ เมื่อเข้าเรียนจึงได้เลื่อนขึ้นไปอยู่ชั้นประถมปีที่ ๑ โดยที่ไม่ต้องผ่านชั้นเตรียมโดยเข้าเรียนชั้นประถมที่โรงเรียนวัดบ้านทวน การเรียนอยู่ในระดับปานกลาง สนใจที่จะอ่านหนังสือข้างนอกมากกว่าโดยเฉพาะวรรณคดี เช่น รามเกียรติ์ เป็นต้น

เนาวรัตน์ชอบในทางดนตรีไทยและโคลงกลอนมาตั้งแต่เด็ก ทางด้านดนตรีบิดาหัดให้เป่าขลุ่ยตั้งแต่เรียนอยู่ชั้นประถมปีที่ ๒ ทำให้มีความชำนาญในการเป่าขลุ่ยจนถึงปัจจุบัน ส่วนทางด้านโคลงกลอนในวัยเด็กเนาวรัตน์คุ้นเคยอยู่กับพวกการละเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ ของตำบลพนมทวน และที่คุ้นเคยมากคือ ลิเก เนื่องจากบิดารู้จักคุ้นเคยกับพวกวงปี่พาทย์ ทำให้เนาวรัตน์คุ้นเคยกับสิ่งเหล่านี้มากยิ่งขึ้น สิ่งแวดล้อมดังกล่าวนี้เป็นประสบการณ์ที่ปลูกฝังให้เนาวรัตน์รักในทางดนตรีไทยและชอบในทางการประพันธ์หรือทรงตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ชีวิตในวัยเด็กเนาวรัตน์คลุกคลีอยู่กับธรรมชาติของชนบท ใช้ชีวิตในที่โล่งแจ้งของท้องทุ่งท้องนา โดยเฉพาะที่หลังโรงเรียนวัดบ้านทวน เวลาเลิกเรียนเนาวรัตน์มักจะไปเที่ยวหาปลาหรือไม่ก็หาจับแมงดากับเพื่อนๆ ฤดูน้ำหลากชอบพายเรือ ยิงนกตกปลา หลังฤดูเก็บเกี่ยวและนวดข้าวแล้ว เนาวรัตน์จะเที่ยวเล่นสนุกสนานอยู่ตามกองฟาง บรรยากาศต่าง ๆ เหล่านี้สร้างความประทับใจให้กับเขาเป็นอย่างมาก เนาวรัตน์กล่าวว่า เมื่อเวลาเขียนกลอนก็นึกถึงแต่ภาพเหล่านั้นเพราะมันฝังใจอยู่ตลอดเวลา กลอนหลายบทของเขาจึงมีบรรยากาศเกี่ยวกับธรรมชาติเหล่านี้

เมื่อเรียนจบชั้นประถมปีที่ ๔ จากโรงเรียนวัดบ้านทวนแล้ว เนาวรัตน์ได้เข้าเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่โรงเรียนวิสุทธิรังษี ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดชายที่กาญจนบุรี เป็นครั้งแรกที่เนาวรัตน์ต้องจากบ้านไปอาศัยอยู่กับป้าในตัวจังหวัด เนาวรัตน์เล่าถึงชีวิตตอนนี่ว่า รู้สึกเศร้าสะเทือนใจมากเป็นชีวิตที่ขมขื่น เจ็บปวดที่สุดอย่างที่ไม่เคยรู้สึกมาก่อน เพราะว่าเมื่อเนาวรัตน์อยู่ที่บ้านนั้นเขาเป็นลูกชายคนเดียว ได้รับความรัก ความอบอุ่น เอาอกเอาใจจากบิดามารดา ตรงกันข้ามเมื่อมาอยู่บ้านป้าต้องทำงานอย่างที่ไม่เคยทำมาก่อน การถูกบังคับให้เรียนหนังสือทำให้เกิดความรู้สึกไม่ชอบผู้ใหญ่ ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นภายในใจ เลยหาทางออกด้วยการคบเพื่อนและหันไปเอาดีด้านการประพันธ์

ระหว่างที่เรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ เนาวรัตน์ได้อ่านหนังสือลิลิตพระลอฉบับ อาจารย์ชั้นทิพย์ กระแสสินธุ์ ที่มีคำแปลด้วย เนาวรัตน์อ่านด้วยความสนใจอย่างยิ่งและเข้าใจดี ทำให้ได้วรรรตของโคลง จึงเริ่มฝึกหัดเขียนโคลงโดยที่ยังไม่รู้รูปแบบฉันทลักษณ์ที่ถูกต้อง เขียนได้แต่วรรคตอน จำนวนคำและสัมผัส จนกระทั่งเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ได้อ่านหนังสือนิราศนรินทร์ ตามใจรักและเกิดความชอบ จนท่องได้เกือบหมดทั้งเล่ม ได้รู้ฉันทลักษณ์และกฎเกณฑ์ของโคลงไปในตัว เนาวรัตน์เขียนโคลงมาตลอด จนจบมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ยิ่งเขียนยิ่งสนุก โดยเขียนให้เพื่อน ๆ อ่านเล่น เขียนเกี่ยวกับผู้หญิงบ้างเพราะขณะนั้นอยู่ในวัยแตกเนื้อหนุ่ม บางคราวก็เขียนไปลงหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นหรือไม่กี่แต่งเพลงเชียร์กีฬาให้กับโรงเรียนหรือถ้าใครวานให้เขียนโคลงก็จะเขียนให้ทันที เพราะชอบเขียนมาก และเขียนได้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์โดยไม่ต้องดูแผนผังบังคับเทียบเคียง

ในปี พ.ศ.๒๕๔๙ เนาวรัตน์เข้ามาเรียนต่อที่กรุงเทพมหานคร ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๗ โรงเรียนวัดพิชัยญาติ ในปีนั้นเป็นปีแรกที่โรงเรียนเปิดสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษาแผนกอักษรศาสตร์ เปิดสอนได้อยู่เพียงปีเดียว ถูกโอนไปเรียนรวมกับโรงเรียนทวีธาภิเศก เนาวรัตน์เรียนอยู่ที่นั่นจนจบชั้นเตรียมอุดมศึกษา ระหว่างที่เรียนอยู่ที่นี่พักอาศัยอยู่กับญาติฝ่ายมารดาที่คลองสาน ธนบุรี ต่อมาก็ย้ายไปเช่าบ้านอยู่กับเพื่อน ซึ่งเป็นชาวเมืองกาญจนบุรี ในซอยข้างโรงเรียนศึกษานารี ในช่วงนี้เองที่เนาวรัตน์ได้รู้จักกับนิภา บางยี่ขัน ซึ่งเป็นนักกลอนที่มีชื่อคนหนึ่งของวงการนักกลอน เนาวรัตน์ได้หันมาสนใจและเขียนกลอนบ้าง ได้อ่านกลอนเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน และกลอนนิราศต่าง ๆ ของสุนทรภู่อย่างจริงจัง กลอนของเนาวรัตน์จึงได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีเหล่านี้ด้วย ในขณะเดียวกันนี้เนาวรัตน์ได้แปลงโคลงจาก “บทดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า” ของพระยาอุปทิศศิลปสาร เป็นโคลงบทต่อบทประมาณ ๓๐ บท พิมพ์แจกในงานฉานนิกศพบิดาของประสิทธิ์ โรหิตเสถียร ซึ่งเป็นหนังสือโคลงชิ้นแรกของเนาวรัตน์ พิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒

เมื่อเรียนจบชั้นเตรียมอุดมศึกษาแล้ว เนาวรัตน์สอบเข้าคณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่สอบไม่ได้จึงไม่ได้เข้าเรียนในคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งในปีนั้นรับเข้าเรียนโดยไม่ต้องสอบคัดเลือกและเสียค่าบำรุงการศึกษาเพียงปีละ ๔๐ บาท เนาวรัตน์ตั้งใจว่าจะเรียนสักปีหนึ่งแล้วจะสอบเข้าคณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยใหม่อีกครั้ง การเรียนที่ธรรมศาสตร์เป็นไปด้วยความยากลำบาก เช่น ต้องตื่นนอนตั้งแต่ ๕.๐๐ นาฬิกา เพื่อไปจองที่นั่งเรียน เวลาผ่านไปปีหนึ่ง เนาวรัตน์เห็นว่าการเรียนที่ธรรมศาสตร์เป็นผลดีสำหรับตนเอง ใช้เวลาเรียนนาน ๗ ปีจึงจะได้รับปริญญาตรีทางกฎหมาย ระหว่างศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนาวรัตน์เป็นผู้หนึ่งที่ได้ริเริ่มก่อตั้งชุมนุมดนตรีไทยธรรมศาสตร์ และก่อตั้งชุมนุมวรรณศิลป์ขึ้นในเวลาเดียวกันกับจินตนา ปิ่นเฉลียง ก่อตั้งชุมนุมวรรณศิลป์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อได้ก่อตั้งชุมนุมดนตรีไทยและชุมนุมวรรณศิลป์ธรรมศาสตร์ขึ้นแล้ว เนาวรัตน์จึงมีกิจกรรมทางด้านดนตรีไทยและการเล่นกลอนสดมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเล่นดนตรีเทบจะเป็นงานหลักสำหรับเขา กิจกรรมประเภทกลอนเฟื่องฟูมาก เนาวรัตน์ได้เข้าร่วมทีมนักกลอนที่

มีชื่อของมหาวิทยาลัย เช่น เขียนกลอนออกรายการวิทยุ การได้วาทีกลอนทางโทรทัศน์ การเล่นลับแลกลอนสด ตลอดจนการเขียนกลอนลงในคอลัมน์หนังสือพิมพ์

เนื่องจากสมัยนั้นเป็นการปกครองโดยระบบทหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และจอมพลถนอม กิตติขจร นักคิดนักเขียนส่วนใหญ่ถูกปิดกั้นทางความคิดที่จะแสดงออกอย่างเสรีในด้านสังคมและการเมือง เนื้อหาส่วนใหญ่ของร้อยกรองจึงแสดงออกมาในลักษณะเกี่ยวกับความรักที่บริสุทธิ์ และธรรมชาติเกี่ยวกับสายลม แสงแดด ผลงานร้อยกรองของเนาวรัตน์ในช่วงนี้จึงเขียนแสดงออกมาในท่วงทำนองดังกล่าวมานี้แทบทั้งสิ้น

เนาวรัตน์ไม่ได้ตั้งใจที่จะเป็นนักกฎหมาย แต่วิชากฎหมายกลับช่วยให้เขาประสบผลสำเร็จในการเป็นนักเขียนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการใช้ภาษาไทย ด้านการอ่านและการเขียน ภาษากฎหมายเป็นภาษาตายตัวผิดพลาดไม่ได้มีข้อความและประเด็นที่ชัดเจน ถ้าอ่านภาษากฎหมายเข้าใจการอ่านหนังสือก็รู้เรื่องก็เพราะจับประเด็นได้ง่าย

ในช่วงปีสุดท้ายของการเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนาวรัตน์อดอยากยากแค้นมาก เนื่องจากบิดามารดาแยกทางกัน ครอบครัวแตกร้างเหมือนแพแตกประกอบกับความผิดหวังเรื่องความรัก ทำให้เนาวรัตน์คับแค้นในและสิ้นหวัง(จะเห็นได้จากกลอนหลายชิ้นในหนังสือคำหยาด) เนาวรัตน์หาทางออกโดยเข้าวัดเพื่อระงับสติอารมณ์โดยอาศัยอยู่กับเพื่อนที่วัดบวรนิเวศวิหาร ในความอุปการะของสมเด็จพระญาณสังวร เพื่อนได้นำหนังสือเรื่อง ภูเขาแห่งพุทธธรรมและวิถีแห่งพุทธธรรมมาให้อ่าน เมื่อเนาวรัตน์ได้อ่านจบแล้วทำให้เขารู้สึกตื่นเต้นกับข้อธรรมะต่าง ๆ เป็นอันมาก เป็นผลให้เนาวรัตน์หันมาสนใจเกี่ยวกับพุทธศาสนา และสนใจอ่านหนังสือธรรมะตามแนวทางของท่านพุทธทาส เรื่อยมาถึงกับตั้งใจจะอุปสมบทเพื่อศึกษาธรรมอย่างจริงจังเมื่อจบการศึกษา

เนาวรัตน์อุปสมบทที่บ้านเดิมของบิดา ตำบลทุ่งสมอ อำเภอพนมทวน บวชพอเป็นพิธี แล้วมาจำพรรษาที่วัดเทวสังฆาราม (วัดเหนือ) เมืองกาญจนบุรี มีฉายาว่า ญาณวโร เนาวรัตน์เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากบวชอยู่นานถึง ๑๐ เดือน เนาวรัตน์ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรม จนเกิดความเลื่อมใสในพุทธศาสนาเช่นนี้เป็นผลให้มีอิทธิพลต่อความคิดในทาง การประพันธ์อย่างยิ่ง จะเห็นได้ว่าจากผลงานด้านร้อยกรองและบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งเนาวรัตน์ได้เขียนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

เนาวรัตน์รับราชการเป็นเสมียนกรมสหกรณ์พาณิชย์และธนกิจ กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ และลาออกในระหว่างที่กำลังบวช เมื่อสึกแล้วจึงว่างงานอยู่นาน ๖ เดือน สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้ชักชวนให้ไปทำงานในกองบรรณาธิการวิทยาสาร สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ทำหน้าที่ควบคุมคอลัมน์บทกลอน เขียนบทความแนะนำโรงเรียนและครูคนตรี เนาวรัตน์ทำงานอยู่วิทยาสารได้ ๒ ปี จึงลาออกและว่างงานอีกครั้งหนึ่งในระหว่างนี้ถูกชักชวนให้แสดงภาพยนตร์โทรทัศน์เรื่อง พระอภัยมณี โดยแสดงนำเป็นตัวพระอภัยมณี อาจเป็นเพราะเนาวรัตน์ไม่ถนัดในด้านการแสดง เขาจึงไม่ประสบผลสำเร็จในด้านอาชีพนี้

เนาวรัตน์ได้รับเชิญจากไพบูลย์ ศุภวาริ ให้ไปเล่นกลอนทางโทรทัศน์ที่หาดใหญ่ พร้อมด้วยเพื่อนร่วมทีมนักกลอนได้แก่ ดวงใจ ธิวิปริชา ทวีสุข ทองถาวร และนิภา บางยี่ขัน โอกาสนั้นเอง มะเนาะ ยูเด็น อาจารย์หัวหน้าภาควิชาภาษาไทยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้ชักชวนให้เนาวรัตน์ไปเป็นอาจารย์และสอนอยู่เพียงปีเดียวก็ลาออกเพราะไม่ชอบการรับราชการ เนาวรัตน์กลับเข้ากรุงเทพมหานคร และได้เข้าทำงานที่ธนาคารกรุงเทพในปี พ.ศ.๒๕๑๖ ขณะนั้นเป็นเวลาธนาคารกรุงเทพกำลังต้องการผู้มีความสามารถในการทำหนังสือวารสาร เนาวรัตน์จึงได้ทำงานในตำแหน่งผู้ช่วยบรรณาธิการวารสาร สุจิตต์ วงษ์เทศ ซึ่งเป็นเพื่อนที่สนิทคนหนึ่งของเนาวรัตน์ เห็นว่า เนาวรัตน์ควรที่จะสร้างชื่อเสียงให้กับตนเองในทางกวีนิพนธ์ โดยเฉพาะกลอนที่มีลีลาฉันทลักษณ์ อ่อนหวาน เขาเหมาะที่จะแต่งกลอนมากกว่าโคลง ตรงข้ามกับความเห็นของ พ.ญ. ประมวลมารค ซึ่งเห็นว่าโคลงของเนาวรัตน์ดีกว่ากลอน สำหรับเนาวรัตน์เอง คิดว่า ตนเองเคยแต่งโคลมมาก่อนกลอน ถ้าถามว่าถนัดทางไหน เนาวรัตน์จะตอบว่า แล้วแต่เรื่องที่จะเขียน เช่น ถ้าจะเขียนบรรยายอะไรสักอย่างหนึ่งที่มีลีลาอ่อนหวานก็จะนึกถึงกลอน หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความอดอยากยากแค้นอย่างทางอีสาน ก็จะนึกถึงกาพย์ยานี และถ้าเป็นเรื่องสูง ๆ คึกคักเป็นสง่าก็จะเขียนโคลง

งานประพันธ์

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ มีผลงานประพันธ์ทั้งทางด้านร้อยแก้วและร้อยกรอง ประเภทร้อยแก้วนั้น เนาวรัตน์ถนัดเขียนบทความมากกว่าอย่างอื่น และเพิ่งจะเริ่มเขียนเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๒๑ ในระหว่างที่ทำงานอยู่ที่กองบรรณาธิการหนังสือวิทยาสารสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ทางด้านร้อยกรองเนาวรัตน์เขียนมาเป็นเวลานานกว่าสิบปี เขามีผลงานสม่ำเสมอตลอดมา

พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๐๘ เริ่มทำงานในกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติเพื่อหารายได้พิเศษ

พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๒ เป็นบรรณาธิการ นิตยสาร "วิทยาสาร" ของบริษัทไทยวัฒนาพานิช

พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้แสดงภาพยนตร์โทรทัศน์เรื่อง "พระอภัยมณี" ของสุนทรภู่ โดยรับบทพระอภัยมณี แต่แสดงไม่จบ

พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๕ เป็นอาจารย์ประจำสอนวิชาการประพันธ์อย่างสร้างสรรค์ ที่ภาควิชาภาษาไทย ของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จังหวัดปัตตานี

พ.ศ. ๒๕๑๖เป็นพนักงานของธนาคารกรุงเทพจำกัด จนถึงปัจจุบัน โดยเป็นผู้ชำนาญการด้านวัฒนธรรม สังกัดศูนย์สังคีตศิลป์ ฝ่ายการประชาสัมพันธ์ ธนาคารกรุงเทพจำกัด ในตำแหน่งผู้ช่วยรองผู้จัดการ

สมรสกับประคองกุล อิศรางกูร ณ อยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ มีบุตร ๒ คน บุตรสาวนโตชื่อ ประคำกรอง (เกี้ยว) บุตรชายคนเล็กชื่อแก้วแก้ว (เกล้า)

พ.ศ. ๒๕๑๖ บทกวี "อาทิตยถึงจันทร์" บันทึกเรื่องราวช่วง ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับรางวัล
ชมเชยพิเศษวรรณกรรมบัวหลวงของธนาคารกรุงเทพจำกัด

พ.ศ. ๒๕๒๑ บทกวี "ชักม้าชมเมือง" ได้รับรางวัลดีเด่นงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๒๓ บทกวี "เพียงความเคลื่อนไหว" ได้รับรางวัลซีไรต์หรือวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยม
แห่งอาเซียน

พ.ศ. ๒๕๒๗ บทกวี "เพียงขลุ่ยผิว" ได้รับรางวัลดีเด่นงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับการคัดเลือกจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขา
วรรณศิลป์

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้เป็นอุปนายกสมาคมภาษาและหนังสือ อุปนายกสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย
ไทย อนุกรรมการด้านวัฒนธรรมภาครัฐบาลของสำนักเยาวชน (สยช.) ที่ปรึกษาด้านวัฒนธรรมผู้ว่าราชการ
กรุงเทพมหานคร และเคยเป็นที่ปรึกษารัฐมนตรีทบวงมหาวิทยาลัย

งานเขียนครั้งแรก

- บทกลอนชื่อ "นกขมิ้น"

ผลงานรวมเล่ม

ร้อยกรอง

- คำหยาด
- อาทิตยถึงจันทร์
- เพียงความเคลื่อนไหว
- ชักม้าชมเมือง
- จารึก ร.ศ. ๒๐๐
- เพลงขลุ่ยเหนือทุ่งข้าว
- ดากรุ่งเรืองโพยม
- ข้าวคลอกคันทายาว
- นกขมิ้น
- เพลงขลุ่ยผิว
- เขียนแผ่นดิน ฯลฯ

ความเรียง

- ที่นี้ขัดข้องหนอ
- มุมที่ไม่มีเหลี่ยม
- ดาบที่หมกอยู่ในจิวร
- เจ้าประคุณเอ๋ย
- มองพม่า
- บังอบายเบิกฟ้า
- ฝึกพื้นใจเมือง
- นอกรั้วโรงเรียน
- ลอดลายประแจจีน
- เขยิบแผ่นดินหยก
- ซอยเท้าเข้าญี่ปุ่น
- แผลผ่านธารน้ำไหล
- เรียงร้อยถ้อยคำ
- ดั่งนั้นฉันจึงเขียน
- ประคำกรอง
- วารีดุริยางค์
- กรุงเทพทวารวดี
- แว่วไหลในสายลม
- หยุดสักนิด คิดสักหน่อย หมายความว่า ๑
- หนึ่งได้แรงใจ ฯลฯ

นวนิยาย

- บ้านเก่า

เรื่องแปลและเขียนร่วมกับคนอื่น

- คัมภีร์คุณธรรม(ร่วมกับสมเกียรติ สุขโข)
- สองตะเกียง(ร่วมกับ ล.เสถียรสุด)
- ห่วงหาอาทร(ร่วมกับสมเกียรติ สุขโขและ สโรชา)
- ก.ข.ขับขาน(ร่วมกับวีระศักดิ์ ชุพันธ์)
- ๖ ตุลาคมหากภาพ(ร่วมกับกลุ่มกวีร่วมสมัย)

- วันผ่านกพิราบ(ร่วมกับมหาสมภาร พรหมทา)

เกียรติยศที่ได้รับ

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับการประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ สาขาย่อยกวีนิพนธ์ จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

งานที่ได้รับรางวัล

พ.ศ. ๒๕๑๖ บทกวี "อาทิตย์ถึงจันทร์" บันทึกเรื่องราวช่วง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้รับรางวัลชมเชย พิเศษวรรณกรรมบัวหลวงของธนาคารกรุงเทพจำกัด

พ.ศ. ๒๕๒๑ บทกวี "ซักผ้าชมเมือง" ได้รับรางวัลดีเด่นงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๒๓ บทกวี "เพียงความเคลื่อนไหว" ได้รับรางวัลซีไรต์หรือวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน

พ.ศ. ๒๕๒๗ บทกวี "เพียงขลุ่ยผิว" ได้รับรางวัลดีเด่นงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ

เนาวรัตน์ เริ่มต้นสร้างผลงานทางด้านวรรณกรรมร้อยกรองของเข้า ด้วยใจรักที่จะทำงานทางด้านวรรณกรรมเป็นเบื้องต้น ด้านการแสดงออกทางด้านเนื้อหาของกวีนิพนธ์เนาวรัตน์เริ่มที่ตัวเขาเองเป็นหลัก ด้วยการสะท้อนออกมาทางด้าน อารมณ์ส่วนตัว ทางด้านความรัก ความผิดหวัง ความว้าเหว่ ความคับแค้นใจ และความเพ้อฝัน จนกระทั่งถึงจุดอิ่มตัว เนาวรัตน์มีประสบการณ์มากขึ้น ทำให้มองเห็นแนวทางและมีเนื้อหาที่จะเขียนกว้างขวางยิ่งไปกว่าเดิม แต่อย่างไรก็ตามเนื้อหาการแสดงออกของเขากียังคงได้รับอิทธิพลจากผลแห่งความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเมืองที่ได้กล่าวมานี้ เนาวรัตน์ยืนยันว่า เขาจะยังคงสร้างผลงานเพื่อรับใช้สังคมต่อไปอีกอย่างไม่หยุดยั้งโดยระลึกอยู่เสมอว่า งานเขียนทุกชิ้นที่ผลิตขึ้นจะต้องดีกว่าชิ้นที่แล้ว ๆ มา โดยเขาจะเน้นงานเขียนในแนวอุดมคติเพื่อรับใช้ชีวิตและสังคมให้มากขึ้นด้วย

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๐
- กวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย : บทวิเคราะห์และสรณิพนธ์. กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๔๔
- กวีนิพนธ์นานาชาติ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : คมบาง, ๒๕๔๖
- กุสุมา รัชมนณี. *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ภาควิชา
ตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙
- _____ . *กุสุมารวรรณนา ๒ : เส้นสีลิลาวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง, ๒๕๔๗.
- กุลลาบ มัลลิกะมาศ. *ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙.
- "ความในใจของนักเขียน" *สกุลไทย* ๑๒๑๗ : กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑
- เจตนา นาควัชร. *ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี*. กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๔๒
- ชิต บุรทัต. *กวีนิพนธ์บางเรื่อง*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๖
- ดลฤทัย ขาวดีเดช. (๒๕๔๐). *ภาษาจินตภาพในเรื่องสั้นของอัศศิริ ธรรมโชติ*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหา-
บัณฑิต (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (๒๕๒๖). *วันผ่านกพิราบ กวีนิพนธ์เพื่อสันติ อหิงสา และมนุษยธรรม*. สำนักพิมพ์
จุติจักร. หน้า ๒๓-๒๕.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (๒๕๓๕). *เพียงความเคลื่อนไหว*. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย
- _____ คำหยาด. *กรุงสยามการพิมพ์ ๒๕๑๒*.
- _____ *แฟ้มรวมกลอน*. ไม่มีเลขหน้า ฉบับเขียน
- _____ *วาริตรียางค์*. กรุงเทพฯ : ก ไก่ . ๒๕๓๐
- ปิยะจิต ทาแดง. (๒๕๓๖). *ลักษณะลีลาและการใช้จินตภาพ*. โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จำเอย ไชยสินธุ์. (๒๕๒๗). *กระบวนการจินตภาพในวรรณกรรมร้อยกรองอีสาน*. วิทยานิพนธ์ หลักสูตรปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ลักขณากร ธรรมเที่ยง. (๒๕๔๗). *การใช้ภาษาสร้างจินตภาพของสำนวนเปรียบในวรรณคดีเรื่องพระปฐม-
สมโพธิกถา*. วิทยานิพนธ์ ศศ.บ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์*. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๙.

จินดา ดีเทียนต์.(๒๕๓๗).เอกสารคำสอนวรรณคดีวิจารณ์. นครปฐม : ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วิรุณ ตั้งเจริญ.(๒๕๕๕). การรับรู้และจินตภาพ.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.คณะศิลปกรรมศาสตร์.
กรุงเทพฯ:คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อนุমানราชธน ,พระยา.(๒๕๐๗).การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง).

ราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๑๙๙

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ – ชื่อสกุล	สิริ จิตตริกวิมล
เกิดวันที่	๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๒
สถานที่เกิด	เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร
ที่อยู่ปัจจุบัน	๑๐๙/๒๔ ถ.เอกชัย แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๓๘	ประถมศึกษา โรงเรียนศิรินครวิทยาสรรพวิทยา จังหวัดกรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๔๔	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนศึกษานารี จังหวัดกรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๔๖	มัธยมศึกษาตอนปลาย สายศิลป์ภาษาอังกฤษ-ฝรั่งเศส โรงเรียนศึกษานารี จังหวัดกรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๕๐	คณะมนุษยศาสตร์ เอกวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปัจจุบัน	ศึกษาชั้นปีที่ ๔ เอกวิชาภาษาไทย โทวิชาภาษาฝรั่งเศส คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ